

Виходить випу-
сками в 2 арк.
1. (13.) и 16. (28.)
кожного місяця.

ПРАВДА

Редакція и ад-
міністрація під
н. 12. на улиці
Осолоднєких.

письмо літературно-політичне.

„В своїй хаті своя правда и сила и воля.“

Ціна передплати: на рік 6 зр., на пів року 3 зр., на чверть року 1 зр. 50 кр. За оголошеня (інсерати) платиться по 5 кр. від одної стрічки дрібним друком — з долученем 30 кр. на степень за кождоразове уміщенє.

ЧАСТЬ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА.

МОСКАЛЬ У ПЕКЛІ*).

(Байка).

Раз в поході москалеви
Вмерти прилучилось,
То й пішов він у *безсрочний*,
Хоч и не хотілось.

Пішов на той світ, сердега,
Шукати квартирі,
Темно, холодно як нічю
У степу в Сибірі.

Ходив, ходив наш служивий,
Ноги поморозив,
Ні корчми він, ані хати
Нігде не знаходив.

Трудно стало Москалеви,
Мусів пропадати;
Коли глянув — аж за лісом
Стало щось блищати.

Він зрадів та *біглим шагом*
Припустив на світло,

Бо вже йому на морозі
Тинялись огидло.

Прибігає, аж будинок
Стоїть превеликий;
В тім будинку вогонь пала'
И галас великий.

Над дверима написано:
„Ввійдеш — не вернешся.“**)
А служивий був письменний,
Прочитав, сміється:

„Ото злякав! чи я ж дурень,
Щоб еще й вертався!
На такий *постой* я зроду
И не сподівався.“

Ввійшов, дивиться: чортики
Сидять, в карти грають,
Горілку пють та знай у шч
Дрова підкладають.

*) Москалями на Україні звать жовнірів. **) *Lasciate ogni speranza voi ch'entrate.*

Ставить москаль ружже в куток,
Роздягатиє має:

„Якого пана будинок?“
У чортів питає.

„Ні, будинок се не панский,“
Вони одмовляють —

„Хоч и гірші од чортяки
Ті пани бувають.

„Правда, тільки не панского
Пекло и зосталось;
Усе вони загарбали,
Усе ім досталось.

„Ще не панский се будинок,
А се наше пекло!“

А москаль не розуміє:
„Бачу й сам, що тепло!“

От ёго чортяки стали
З пекла виганяти,
Бо й самі чорти бояться
Іх к собі пускати.

Бо не даром про кацапів
Люде добрі кажуть:

„Не дружи из Москалями,
Бо одурють, вражі!“

Стали ёго виганяти,
А він не вважає
Та, як в себе дома, в стіну
Цвяхи забиває.

„Отсе, каже, цвях на рамець,
А се на шинелю,
Сей на шапку, сей на шаблю,
Сей на муніцею.“

Оттак собі порасться;
А се зразу чує —
В казані якась то страва
Ключем телесує.

Пита' чортів: яка страва?
„Та то грішні душі!“

Аж підскочив наш служивий —
„Та не вже галуші?“

Миттю кинувся до фляшки,
Випив добру пляшку,
Та тогді й до казаночка
Та й виймає ложку.

„Ну й москалі,“ кажуть чорти,
„Поїдять и душі,
А не тільки“ — А служивий
Трочить ті галуші.

Тут розсердилиє чортяки,
„А ну, рушай з хати,
А то ми тебе не довго
Станемо прохати!“

А служивий до них каже:
„Та піти не довго,
Тільки ви вперед идіте,
Покажіть дорогу!“

Згодились на се нечисті,
Вийшли из будинку,
Він заперся тай на печі
Ліг для одпочинку.

А на дворі мороз лютий,
Померзли чортяки.
„От прийдеться пропадати
За понюх табаки.“

Бідкаються и не знають,
Що ёго й почати.
Коли се якась то баба
Стала наближатись.

Ну, а де не втне чортяка,
Кажуть добрі люде,
Пошли бабу, то по єі
Зараз усе буде.

Розпиталася та й каже:
„От дурні чортяки,
И сёго вже не зуміють!
Он, возьміть собаку,

Обдерить її, салдацький
 Барабан зробіте,
 Вдарте в него та ще й в сурми
 В поход затрубите."

Обібрали цюцька, зразу
 В барабан забили
 Та ще й в сурми салдацькі
 В поход засурмили.

Почув Москаль та из печи,
 Мов кавун, скотився,

Та за rameць свій, за шаблю,
 За ружже вхопився.

Вибіг з пекла, а нечпєті
 Ну в пекло скакати!
 Зачинились, не пускають
 Москаля у хату.

Чуха' москаль потиляку:
 „Ну та й мудрі в ката!
 Догадалися, чим треба
 Викликать салдата."

1873 року 1. Берез.

А. В. К.

НАТАЛЯ.

Оповідання.

(Конць.)

VII.

Довго розбирав я собі, чи не понехати сього Наталиного запрошення на прощання. Виступивши після снідання з під акацій, згасла в мені п остання іскра старого кохання, а все ж чув я в собі, що Наталя п тепер ще може бути для мене небезпечною. Нарконець прийшла означена пора, п я відважився еше раз пійти до Наталі попрощатися. П яке ж то було прощання наше, — зовсім не теє, що перед п'ятьми або п'ятнадцятьми літами. В Наталі гуляли, пишла весела забава, музика грала. Перегулявши з нею коломийки, почав я прощатися. Наталя відвела мене до дверей та крикнула за мною „Adieu mon ami!" держачи иншого гуляку за руку.

Аж легче отало мені на серці, як почув я себе далеко від того місця, де було стільки тривоги та неспокою для мене. Переїздаючи яри, луги, степи, села та міста, туряв я свобідно про свою будучину, взлітаючи на легких крилах фантазії попід небеса. П яке ж то обридла мені минувшість п згадка на Наталю! Як же ж то все переміняється з тим часом! Довга ізда, чотиродневна, вже наскучила мені, а ще більше, що до сього часу якось без жадного випадку обходилося. Аж на остатнім дни лучилася мені пригода.

В однім селі раненько став мій візник перед коршмою коней попасти. Я зііз з воза и пійшов до коршини; чую, там сварня. Шинкар и якийсь грубий п'яний візник, що також свій віз перед коршмою поставив, перемовляються. А молоденька, гарно вбрана панна, в рожевій сукни, сидла на лаві коло стола и плакала. Вчинився галас и крик — візник сеї панни не хотів туди їхати, куди вона повідала, що він згодився, шинкар вставлявся за панною и сварив та лаяв візника. Я довідався, що ся панна є дочкою сільського священника недалечко від сего місця, куди я їхав. Се було мені на руку; я потребував тільки трохи збочити, щоб сю панну відвести до дому. Я перервав сварку и крик, и запропонував панні їхати зо мною. Вона вагалася; аж я сказав, хто я и звідки та куди іду — тогді вона пристала на мою пропозицію.

Дорогою ми про всячину розмовляли. Її голос був милий, ніжненький, єї рухи невинні, янгольскі. Я ще не бачив такого ідеального виду, невинного, привітного та ласкавого, як єї. Я довідався, що вона зветься Христиною, їздила из своїм братом дострия в однім місточку. Певно зайшло там з єї візником непорозумінне — а тєє справило мені велику приємність, бо тепер мав я таку товаришку в дорозі. Христина була добродушна, але притім завсігди чогось побоювалася, неначе лякалася. А як приїхав я до села и віддав її батькови, сивому але ще дужому веселому дідусеві: тогді ж як кинулася вона до свого батька, як зашебетала до нєго, як же янгольски привиталася з ним! Як же мені забажалося на місце єї батька стати! Жаль обгорнув мене, чому я довше з ними оставати не міг, бо який же-ж то привітний та милий дідусь був єї батько. Я обіцявся незабаром одвідати їх, але що-ж, коли ся обіцянка не дотрималася. За справами своїми перебуваючи нераз и в прикрих положеннях — я й забув на свою обіцянку. Аж на одній забаві в пару місяців після того, бачу я якусь панну молоденьку, гарну як поранок весняний, пишну, чудову як той пуплянок рожевий тільки що розцвітений, та румяну як зоря до схід сонця. Перша була вона між всіма паннами на тім балі, а молодці як ті мотилі до пишого цвіту так и линнуть до неї. Серце в мені аж палало, аж тєхкало, як повернула вона свої ясні блескучі очіи та зглянула на мене, а тєє не раз и не два повторилося — аж дивно мені здавалося, неначе я тую пишну та чудову постать вже десь бачив. Вивідоюся цікаво, хто б се вона була? Аж ось се Христина! Розуміється, що в балєвій сукни инакше виглядає як в подорожній. И годі ж вже довше повздержатися. Як тільки вона після останнєго танцю трошки присіла, підлетів и я

нов той мотилъ до сѣго пишного цвіту — и вона спізнала мене. Ми гуляли. Я розвідувавсь про здоров'я старенького єї батька, жалівсь, що мої обставини доси не дозволили мені єго одвідати — розуміється, що се була брехня, але перед ним янголом треба було очиститися — и обіцявся як найскорше виповнити свою обітницю. Привітно та розумно запевняла мене, що моє одвіданнє справить велику радість для єї батька.

Ся забава страшно перемінила мене: я стався знов поетом. Цілу ніч не міг я заснути. Я тільки бачив ясне, зоряве небо, гуляючі серафими, а між ними Христину. Тільки ж дивувало мене, що така гарна, невинна та люба дівчина до сѣго часу ще не віддалася. Єї батько такий чесний, такий добрий, вона така гарна; але щож, коли убогі! В кілька день після одвідав я старого священника; другого тижня заїхав я знов в гостину и третєго — а так став я вже їх домовим гостем. Христина випоминала мені, як я раз, обіцявшись на певний день приїхати, та не приїхав. А одного разу аж слізи стали їй в очах, як я сказав, що може їй булоб милійше, як би я не так часто в гостину до них заїздив. Ми вже два рази їй посперечалися, щоб було защо перепрошуватись; а раз перепрошуючись поцілував я її, а вона за теє не сварила на мене. Вона мовчала, а обличчя єї палади полум'ям. Коротко сказавши, я любив її, а вона мене. Я попросив о руку Христини в батька. Старенький звів раменами та їй каже: „Вона ж не має скарбів, золота та срібла, але має серце, честноту та добре вихованнє; але хто знає сєму ціну дати, той посідає великі скарби, більші як золото або срібло.“

Як тільки зацвили перші весняні квіти, стала Христина зомною під вінець. Старенький батько поблагословив нас шлюбом в селській церкві и ми звязалися на віки. Аж тепер при моїй любій, пишній, молоденькій жінці був я щасливий — щасливіший за всіх. Швидко поблагословив нас Господь діточками, любими, милими. Христина ставала з дня на день красшою, любійшою, молоденька мати розуміється любійша, як чудова, чаруюча дівчина. Христина чиста душа облагороднила мене. Бо-ж то чоловік тільки тогді щасливий, як має силу бути чесним. Перед женитьбою думав я тільки, як би то більше придбати, маєток зложити. В кілька літ після нашого весілля бачив я, що при господарности Христини нам нічого не хибує, що хоч би и які маєтки втратив, я з нею нещасливим не буду.

Аж тепер пізнав я, що правду казав мій покійний батько, відводячи мене від Наталі, навіть и що до літ; бо коли Наталя

в сорок літах вже була старою бабою з зморщинами на чолі, з фальшованим лицем, моя Христина в тридцяти роках сияла красою пишної молодиці. — Тільки дуже рідко чував я про Наталю. Про писання листів між нами не було й гадки. Проїзжі запевняли мене, що вона вже зміветшала, але завжди ще не перестає у себе мати хабалів, поетів та учених, котрим єї приймання краще до душі припали як єї лице. Від інших довідався я, що єї чоловік вже небіщик; пости, що в єї домі перебували, вже перейшли в фантастів та містиків, а Наталя віддалася зо всею силою романтиці, н кілька стихів єї напечатано в одній найновішій часописи.

Якось раз випадала мені пильна орудка до Черновець, треба було конче їхати. А саме тогді надійшов лист від Наталі, в котрім розказувала про свій процес з своїми свого покійного мужа и питала мене о пораді та просила о заступництво. Треба ж вдову поратувати — християнський обовязок велить. Я зібрався и поїхав за своєю орудкою до Черновець та при тій нагоді зайти й до Наталі.

VIII.

Я був вже в сорокових літах, Наталя тож. Тепер вже не могла вона мені бути так небезпечною, як колись. Тепер, приїхавши до Черновець, війшов я до єї дому без тѣхкання серця. Я казав ся оповісти, щоб знати, чи можна з нею видітися. Бо повідали мені в місті, що з нею рідко коли можна бачитися, що вона завжди в товаристві між поетами забавляється, фантазує, або з вітрогонами сидить за столиком та грає в карти и то з великою пристрастю. Єї давні товариші и товаришки покидали її, бо з нею годі було жити. В цілїм місті знана вона своїм язиком, з цілїм світом в сварці, а як тільки яких вістей хто дізнатися бажає, нехай лише до пані Наталі зайде. Тес чув я від двох колишніх єї приятелів, що за життя єї чоловіка в єї домі бували. Гм! думаю я собі про тих єї приятелів — та то и ви колись були молодші, та тепер вже постарілися и маєте, здається, трохи склонність до обмови.

Вечером зайшов я до Наталі и застав її дома. Слуги казали мені, що пані в саду в товаристві. Я пійшов. Ох ти саде, згадко моїх молодих літ! Щоб було чим подражнитися з Наталею, взяв я єї золотий перстїнь, що вона мені ще перед двадцятьма роками за оловяний переменяла. Так отже сад, перстїнь, сі акації— все те якось дивовижно на мене вплинуло.

— „Чи пані сама?“ спитав я по дорозі служачого.

— „Ні — суть гості, кільки осіб.“

Я вступив в альтану. Тут за двома невеличкими столиками сиділи так сильно задумані над картами, що и не чули, коли я вийшов. Наталя пізнала мене. О якаж то в ній переміна! Як же то час усе нівечить! Але ж небезпечною вона для мене не була! Тихо та спокійно згадав я на Христину.

Наталя задумалася над картами, що тільки поздоровила мене та попросила хвильку пождати, щоб партію скінчити. Після ж тої партії знялася з місця та обсипавши мене всякими запитаннями та привітаними, казала мені подати чай, а мене попросила до карт. Я відказався, що не умію грати. „Ах Господи!“ скликнула вона, „чим же вбиваєте той нудний час, коли ви в карти не граєте? Я ж того поняти не можу та дивуюсь, що такий мужчина такої розривки цурається!“

Вона сіла знов до карт. Грали мачка. Перед банкером лежала ціла купа грошей, лежали купами гроші и перед гравцями. Хвиля минула, и всі гроші гравців лежали вже перед банкером. На палених лицях гравців малювалися всі страсти, їх очі блищали, уста дрожали. Банкер радісно всміхався. — „От я вас и до чиста спліндрую,“ сказав він. „Ви говорили мені передше про мій коштовний брильянт“ — и вказав на свій блискучий перстень —, „я ёго ставлю на програє; кладіть же ви всі свої перстені.“ Жадібно та местно глянули всі на блискучий брильянт. Прийнято пропозицію банкера. Наталя сказала: „При гранню заваджають мені перстені; я з собою не взяла жадного. Але“, обернулася до мене, „дозвольте, друже, будьте ласкаві, позичте мені вашого на хвильку.“ Я здіймив Наталин перстень з пальця и подав їй: „Придивіться до него, пані, забули-сте на нёго? Се ж ваш!“

Вона тільки глянула на него тай каже: „Тим лучше!“ и кинула ёго в шкатулку и почала розглядати брильянти. Але и всі ті перстені пропали. Банкер виграв. И той святий перстень першої любови пропав, на тім же самім місци, де я ёго плачучи на свій палець вкладав. Ох всемогущий часе, чого ж ти все так нівечиш!

Попросили до вечері. Тільки декотрі з гостей були в добрім гуморі. Наталя силувалася бути веселою; а тее надавало їй старому зморщеному обличчю щось відражающего. Приговорювано до фляшок, до вина, щоб тільки гумору набрати, але вони не були й через тее веселіші, тільки балактивіші. Почалися новинки міські; перетрупувано та обсуджувано знайомих, видобувано якісь

тайни з їх життя и розказувано дуже обширно. Забаві не хибувало дотепу, але хибувало любови ближнього. А на диво мені Наталя показала в собі найбільше злосливости. Вона не надумувалася навіть своїх гостей добре щипнути. Ох, чи міг же ж я колись и подумати, що тая невинна істота в сорокових літах такою незносною станесе? Я почав скучати, бо якось аж обридло мені сидіти в таких товаристві. Після вечері забиралися знов всі до грання в карти. Я почав прощатися, и аж тоді попросила мене Наталя до другої хати, та почала де в чім радитися о своїм клопоті. Там мав я спосібність ближше їй приглянутись. Її лице зморщилось, постарілось, але видно було, що вона ще хотіла уходити за молоду, бо вся була нарожована. Я удав, неначе я сёго не добаčaju. Наталя почала пригадувати нашу колишність, а через свої міни аж обридла мені. В сій розмові вилетіло мені слово про наші сорокові літа, а Наталя аж видивилася на мене. „Чи не сниться Вам, пане Павле?“ сказала. „Ваша пам'ять перед часом старіється. Як ми пізналися, було вам десять, а мені пять літ; ще тоді я гралася лялькою; я собі все теє дуже добре пригадую. А десятилітній панні вже не лялька в голові, а щось поважніше. Так отже тепер мені певно тільки що трийцять пятий рік. А між нами так сказати, можливо, що я ще й замуж виїду. Оден дуже честний чоловік, перший між нашими поетами, вже давно сватається до мене. Всі ёго вірші до Мадонни, до Розп'ятого, всі ёго святі легенди аж тхнуть тим солодким огнем чистої любови до мене.“

Я пожелав їй до сёго „солодкого огню чистої любови“ щастя и був щасливий, як вніхав за міські брами до моєї Христини, моїх діточок.

IX.

Чоловік тільки тоді бачить, що старіється, як приглянеться знакомиим з молодих літ лицям, знищеним сим пустошливим часом. Будучи тепер в Наталі, я при ній старшим здавався, ніж дійсно був. Але як вернув я назад до дому, як обняла мене люба жінка, як обскочили мене мої діточки, а я кожному з них виїняв гостинця — я відмолоднів між ними. Де в семі невинність и любов панує, там и молодість вічна.

Правда, не оден випереджає нас з пробігом літ и переселяється в красший, тревалійший и висший світ, а серце щемить.

Але власне тая розлука робить для нас важнішим и життя и світ, лучить тутешність и тамтешність в нашім серцю твердійше та надає щось духового, висшого нашим чинам, мислям и бажанням. Дитина вдовольється и квіткою, гарним камінчиком, маленьким куточком та своєю забавкою, и байдуже їй про великі запобігання людей. Хлопець або дівчина маячать собі про всячину далеко и широко; для них за вузка дитяча хата, куточок з забавками, їм бажається більше. Вони шукають, глядять, все добре на землі хочуть загорнути для себе. А на кінець и тее не вдовольить їх. З літами розширяється життя и погляд на життя. Молодця и дівчини квітка ні красний камінчик не вдовольали; чоловіка й жінку в старшій віку вся слава, весь маєток не заспокоїть; на землі для духа за мало; він сягає рукою до висшого світа, и багне и має вічність.

Так говорив до нас отець Христини, лежачи на смертній постелі. Ми плакали по нім; але ми любили покійного правдивою святою любовію, и в ній самі себе освещували. Христина и я дожили-смо високого віку и між нами а вічністю різниці не було, бо ми мали кого любити и на тамтій світі як и на сім.

Найкраща ж втіха були для нас наші діточки. Свого найстаршого сина я сам відвіз до Львова на університет, а се була для нас найбільша втіха, як згадаємо собі, що от настигне час и ёго благословити. Вже и для Христини приходила старість, прийшли сорокові літа и правда, не була вона такою идилічною, як при першій нашій спізнанню, сидючи на возі коло мене; але все ж сияло єї лице якоюсь достойністю, є іпостать привітною та повагою. Єї серце завсїгди молоділо. И тепер кохав я її першим коханням. Єї пишне рум'яне лице, ні якою пристрастю не знівечене, не потребувало жадного малювання, щоб бути приятним та милим.

Вона знала о моїх відносинах з Наталею и бажала конче її пізнати.

X.

Якось раз заїхали ми обоє до Чернівців. Довго шукав я Наталі, поки знайшов. Нам сказано, що вона вже не має жадного товариства, жиє собі сама одна и стала тепер на старість так само скупю, як перше гойною. Ся переміна сталася з нею через те, що була так загорілою картяркою, доки ставало на таке гайнованне. Тепер же нігде єї не видати, хіба в церкві на службі божій, бо вона вже від кількох літ віддалася на службу Божу.

Як я її перший раз одвідував, лучилося, що я її знов в саду відшукував. Вже в хатніх сінях бачив я кілька образів святих на стінах. Сад ріс дико як дикий бір, росла тернина та бузина там, де ми колись з Наталею дітьми бігали та з лялькою гралися. Акації були зрубані, здається, щоб в печи запалити; альтана заросла бурянами та пообсовувалася, але завсідги ще стояв там столп, на столпку стояв образ Матери Божої, а перед образом святий хрест. Після сього догадувався я, що и в хаті в неї мов в церкві.

Так воно и було. Вступивши в хату бачив я на стіні вівтарик, там стояв хрест, а коло хреста горіла свічка негасаюча. Отсе-ж п'ятдесятітня Наталя; дуже убого матронічно вбрана, тільки що встала від молитви, виїхала против мене, держачи в руці пацёрки та щось шепчучи.

Тихо стояв я перед нею. Вона спізнала мене и здавалося, що рада мені. Я стояв мовчки а потім показав на сю капличку та й кажу: „Наталю! як там акації стояли, де ми в щасливій молодості наші олов'яні перстені міняли — як ми тут десять літ опісля, я хлопцем а ви панною будучи, поцілуями першого певного кохання мінялися и перед Господом собі присягали.....“

„Прощу вас, не гадайте вже більше на тую дитячу пустоту, забудьте о тім!“ перервала вона мене.

„Ох Наталю! не так то було вже, як ми в сій альтані снідали; а ще гірше, як я тут золотий перстін, памятку щирого кохання, до якогось фараона програв, а тут тепер капличка!“

„Мій пане!“ сказала Наталя — „тепер донерва приходжу до себе після сього захмелення світового и сеї світової пустої охоти. Ви раніше наново моє серце такими споминами. Чи ви прийшли мене висмівати? Як вам дорога вапа щасливість, послідуйте мому прикладови; научіться відказатися від сего фашного світа и призовіть святих Божих собі на поміч.“

Як вернувся я до дому, каже Христина: „Ні, моє серце, не йдімо ж вже до неї! Я її не знаю. Вона жебращкою стає. О, що то час може!“

(Після німецького написав М. Н.)

ЛІТЕРАТУРА

российска, великоруска, українска и галицька.

III.

(Дальше.)

Стороженко виявив таланти поетичний більш яркий, ніж у п. Куліша. Се, може, самий дужий природний талант у українській літературі за останні 20 років. Але марно ми б стали шукати у нього яких би то ни було руководних ідей його літературної праці. Там-сам проглядають у нього запороскі симпатії, — але що тепер зробиш на світі з запороством? П. п. Стороженко сходять на безцільне жартування, приправлене хіба наївною опозицією народніх анекдот, гідною для часів Котляревського, як „Вуси“, або на пересказ старинних анекдот про чудасіїв и самодурів, як „Голка“, або на переробленне старих легенд ще чуднійших, ніж „Страшная Месть“ Гоголя, забуваючи, що часи Гофманівщини не вертаються („Убогий Марко“). — П. Нечуй, молодший з белетристів українських, показав у перших своїх повістях (Дві Московки, Опанас Круть), що його більш усіх, окрім М. Вовчка, торкнула, хоть може мимо волі, школа Тургенєвска, и намітив три правдиві типи з українського народнього побиту, — але, як тільки захотів вийти з наївного натуралізму, у „Причепи“ зараз став не тільки тенденційним, але сів на дуже небезпечного коня тенденційности, націоналізм (ще й епіграф узав з старозаконної літератури!), которий довів його до узкоглядства доволі крайнього, которий попсував йому вірно задумані характери у його повісти, одявши у них усякий індивідуалізм, а поробивши з них кукли з загальними етикетками — шляхтич, шляхтянка, поляк, полька, — и заставив беззосновно зовсім вже ідеалізувати волинське попівство перед шляхтою, та ще те ж бити поклони перед 10.000 етнографічних церемоній побиту Лемішок, а то й перед „самодурством“ старого Лемішки (дивись н. пр. сцену гашення свічок). У „Новому чоловікові“, ¹⁾ у которому автор зняв опалу з „московських університетів“, признавши що й вони спосібні давати „нових людей“, п. Нечуй по переду виявив було, правда годів на 5—6 запізнившися знаомство з „Отцы и Дѣти“ Тургенєва, а особливо з ро-

¹⁾ Говоримо тільки про те, що напечатано у „Правді.“

манами Сльщова и Михайлова, котрі не дуже то з великим талантом виводили „нових людей“, — але по переду зробив свого героя трохи комічним, заставляючи ёго у дорозі носити у кешені цілу бібліотеку заборонених книг и у бесіді не давати нікому слова вимовити, а у дальших главах зійшов зовсім на старий шлях любовіщів, прибавивши до них хіба впасть етнографічний дилетантизм.

От и майже усе, що дала українська беллетристика після М. Вовчка, именно з того часу, як заявлена була ідея про шпроку національну літературу українську! Ніхто, я думаю, не скаже, щоб се було багато. И се тогді, як перед українськими беллетристами падало крѣпачтво, заводився новий сѣльський устрій, нове земство, йшло польське повстаннє, а за ним „обрусьнє“, з їх трагі-комічними епізодами, коли одна судова реформа відкрила массу матеріалу психологічного з побиту народнєго, сѣмейного и соціального! Ей-ей, ми б оддали охотно усе напечатане новою українофільською літературою за стенографічний протокол 20—30 сцен у мирових судей, котрі (сцени) показали б нам нашого селянина з паном, попом, жидом, чиновником, „кулаком“ — кацапом, з жінкою, батьком и т. д. Націоналізм український виказав себе на тільки поверховним, не намічаючим, що він не показавсь здібним вичерпати и таку тему, як крѣпачтво, як економічна неволя народу, хоть сі теми и прямо вяжуться з лементом про „долю и волю.“ А щоб заглянути у психологію сімї народної так, як заглянув у неї Островський н. пр. — про се й гадати нічого. Против Островского ми маємо — оперетки, розводячі й доси методу Котляревского! Тогді, як російська и великоруска література ишли дорогою вигодуваною українськими піснями и казками Гоголя, усе розширяючи її, Українці думали, що йдуть справді дорогою Шевченка, коли не розличали, що є у посліднєго осповного, а що побічне, що сильне, а що слабе и старе.

Мало радісного побачимо, коли од поезії обернемось до наукової прози української за остатні 10—15 рр. Ми бачили, що оборонці української літератури, як Добролюбов, вказували на горячу потребу популярно-наукової літератури української. Перша проба єї, „Грамотка“ Куліша, була, не гляючи на єї дорогу ціну, прийнята дуже симпатично публікою на Україні и скрізь у Росії (тільки пани польські настояли на тому, що вона була заборонена у югозападному краю, — але се забороненнє було більш формою). Перший тогді популярний журнал у Росії „Народное Чтеніє“ печатав малоросійські вірші, и печатав би и прозу, як би вона була ёму досилана. Як ми бачили, теж симпатично усі однесли до

Проповідей Гречулевича. Відкриті після 1859 р. недільні школи викликали гарячу потребу педагогічних українських книжок: майже скрізь по городах на півдні Росії, де були ці школи — а були вони скрізь, де були гімназії і дворянські училища (прогімназії), котрих ученики і вчителі учили по неділях народ — йшли бесіди найбільш по українському. Тоді ще у Росії не чули про французькі і пруські ідеї державно-національного централізму, а толкуючи про народню освіту, держались тільки педагогічних поглядів, з котрих нічого не можна було сказати против української мови в народних школах, і педагогічні авторитети у Росії і на місці сам Н. И. Пирогов признавали, що вчити в українській народній школі прямо по російському не педагогічно, — а у правобічній Україні, з реакції Полякам, котрі виставляли свою мову яко краєву тим дуже говорено про українську мову, як дійсно краєву. Дивись „Замѣчанія на проектъ устава среднихъ и нижнихъ учебныхъ заведеній по киевскому учебному округу“, видані мініст. нар. освіти, стор. 157; мнѣніе совѣта 2-й киевской гимназій, стор. 196; мнѣніе инспектора Чалаго, стор. 200; мн. совѣта полтавской гимн., стор. 313, 314; мнѣніе директора Волинск. дпр. Пристюка (тепер директор учит. семинаріі у Чернигові), стор. 396; мн. учит. Барскаго, стор. 9; мн. Ровенской гимназій и дпр. Теодоровича стор. 26, 27; стор. 114 мн. Новгорос. гимназій; стор. 80, 81 мн. черниговской гимн. — и порівняй з мн. кам.-подольской гимн. и директора Бякстера про Muttersprache и польский язык, стор. 51, 54, 64, — и учителя Ржондсковского про те-ж стор. 156. Звісно, що поименовані педагоги не одрікали потреби и російського языка в українських школах.) То був час кувати залізо: вистав тоді українофіли популярно-наукову бібліотеку и книги поступенно переходячі од українського до російського, — и школи народні zostались би за ними. Але рідко хто з них становивсь на педагогічний погляд, більшість стояла на національному. Вона кинулась на спір про ширину української літератури. Тоді, як не було зовсім книг педагогічних українських, підписувались петиції до комітета грамотности, заходились у міністерстві про офіційне узнання української мови у школах, про те, щоб и „Положеніе о крестьянахъ 19. Февр. 1861 г.“ було переведено на українську мову (що кажуть, и задумувалось, — але не виконано через те, що самі голови українофілські не поладили між собою про мову переводу: тоді, як одні думали, щоби зробити „Положеніе“ практично (педагогічно) зрозумілішим для народу, переложивши ёго на ёго мову, як вона єсть, другі хотіли зробити

се „Положення“ пам'ятником національної юридичної мови української, увівши у нього терміни з актів старих і доповнюючи їх новими виробленими. В листах з Києва в „Основу“ докорали лучших профессорів університету за те, чому не читають лекції по українському. (Потребу української мови в викладі у народніх школах можна було в'яснити з безспорних педагогічних принципів, чого по меньшій мірі не можна було сказати про заміну понятної усім гімназістам и студентам на Україні мови наукової російської проектованою ще українскою). Треба признати, що п. Куліш, хоть и висказував крайні ідеї українського націоналізму, але усе таки підходив доволі близько до настоящего, дужого боку українського напрямку, н. пр. у статті „о простонародности украинской литературы“, усе таки и своєю „Грамоткою“ и виданням „Хмельниччини“ показав охоту працювати для елементарної освіти народу, а не тільки для демонстрації прав національності української. Але діяльність п. Куліша була так розмаїта, що він не міг спеціалізувати єї на народній освіті. Що до других, особливо молодших українофілів и тих, которі стояли ближче до діла, то вони вдовольнялись демонстраціями в хосен самостійности національної у найширших розмірах. Треба признати, що перша проба українського видання педагогічного, пристосованого до нових методів и потреб заведених недільних шкіл, переклад на українську мову букваря (по звуковому методу) Золотова була зроблена (у Полтаві) п. Строниним, которий, як звісно, не тільки не належав до українських націоналів, але ще й терпів од них укори, як „космополіт.“ Друге було „Таблиць“ для читання п. Горячковского, члена подольської недільної школи у Києві, теж уважаної зараженою азвою космополітизма, т. є. признававшою в українофільстві більш педагогічний ніж національний змисл. Таблиці и буквар п. Шейковского з більш національного українського табору були вже третію пробою, — за которою пішов буквар п. Ященка, а потім Арифметика п. Мороза. Сид до самого 1862 р. и кінчилась педагогічна література українська. Між тим и петербурскі українскі націонали бачили потребу дати народови українську бібліотеку, хоть, як видно по усєму, не вважали се за саме важне діло у порівнянні з другими „висшого“, як думалось, порядку. Але чи для того, щоб не братись за нову працю, чи з свого етнографічного и поетичного дилетантства, задумали вони вдовольнити сій потребі виданнями у маленьких брошюрах готових поем, казок, повістей з Шевченка, М. Вовчка и др., з Записок о Южной Руси и т. д. Початок зробила „Казка про дівку семилітку“, котора, нігде правди діти, не раз

робила скандалу у школах; не мало скандалу наробила и „Очаківська біда“, про которую потім говорили, що сям росказом українофіли хотять пропагувати ту идею, що Москаля треба одурювати. Правда, у сій „сельській бібліотеці“ були речі симпатичніші, ніж сі казки, або „Сіра кобила“ и „Нів-Півника“, — але усі вони були педагогічно негідними для шкіл, которі вимагали спеціально для них зробленої бібліотеки, а у загалі треба було більш наукового и утилітарного, ніж казочного и навіть поетичного елементу, которого доволі є у самих селян. Так ишло діло, поки у 1862 р. п. Костомаров зробив своє завізвання до земляків, у которому признав безплідним для народа поетичний диметантизм, а жадав наукової и утилітарної літератури для простого люду. Але тільки у 1863 р. появились послідки сього завізвання: у Петербурзі 1-й вип. „Оповідань з св. письма“ о. Опатовича и слабенька Арихметика п. Камінецького (?), у Києві 1-й вип. „Де-що про світ божий.“ Діло збирання грошей на сі видання велось дуже з великим шумом, демонстративно: зібрано через те, правда, кажуть до 5 тисяч рублів, — але у таких грошах зовсім не було погребів: можна було видати цілу серію книжочок за менші гроші и з меншим шумом. Між тим сей шум, у звязку з другими причинами — про которі я росказував у статті „Народня просвіта и література на Україні“ —, привели до того, що діло видання педагогічних українських книжок було задержано адміністративним порядком. У свій час українофіли боронили се діло слабо. На се було багато причин, між ними и та, що бібліотека народня була більше у проєкті, ніж у руках видавців. Але й тут попередю національні, а не угалітарно-народні идеї передових українофілів були винні. В оборону свого заміру, звязаного з заміром добитись обовязкового офіційного введення в школи української мови, петербурські українофіли доставили записку, що була напечатана у „Журналі Мініст. Нар. Освіти“, про окремішности малоруского язика, де на першому плані стояли слова Миклошича про ёго самостійність и з них виводились идеї про самостійність малорускої „літератури“ против „ворогів сі.“ Педагогічна ж сторона діла, роля народієго елементу у школі, хоть би й при державному, зовсім не була выяснена українофілами; про се говорили тогді більш чужі, але педагоги, як Ушинский, Бессель, Водовозов, — поки й вони замовкли, бо діло се було не їх близьке діло. Українські націонали так налякались адміністративною задержкою, або так увійшли у ролю „пасивної опозиції“, що цілих 8 літ ніхто не надумався поспробувати, чи не минула вже сила задержки 1863 р., аж поки у 1872 р. не однесли у Києві у цензуру „Де-що про

світ Божий" — я побачили, що воно любісінько пройшло и явилось другим виданням. Одначе ось вже більш року — дальших випусків не бачимо.

Не дуже більше віпшу картину побачимо, коли глянемо на плоди цвіту українського націоналізму на полі науковім. Не тільки нічого не появила цінного українська наука на українській мові у ті часи и після того, як з таким громом були виголошені права єї на широку самостійність, але мало бачили ми и цінних творів про Україну хоть би й на російській мові. Ні словаря ні граматики, ні зводу історії України, ні етнографії, ні статистики, ні навіть видання народної словесности — окрім Приказок п. Номиса, про которі не маємо й доси повної критичної статті окрім в усякому разі шановного очерка п. Нечуя; не бачимо ми навіть повної біографії ні одного українського писателя, ні компенді літератури української (окрім праць великорусів Прижова и Пипина), ні навіть повної характеристики самого Шевченка. Багато з сього, що бракує нам, и не можна написати, ставши на виключну національну українську точку погляду: яка н. пр. вийде Історія Южної Русь, коли ми усе до Хмільницького и після ёго запишемо чорною тінню як царювання Аримана? Яка вийде історія культури, або статистика України, коли ми за українську громаду признаємо тільки сільський парод, а за українську культуру тільки 5—6 писателів, писавших ёго мовою, и т. д. — Правда ми маємо цінні праці п. Костомарова. Але п. Костомаров усёго менше націонал український: він всеросійський народовець, тільки вирісний на українсьім ґрунті київський руссофіл и славянофіл. Правда, п. Костомаров сказав багато интересного и нового про Україну, — але через те що він розуміє єї ролю в усём рускому світови; він ввів вловити багато интересних одмін однії рускої народности, але він постиг ціну и другої и важність їх взаємин для обох и для усієї славянщини. Од того то ніхто, окрім Шевченка, не зробив стілько для пропаганди українських симпатій, як п. Костомаров своїми „російськими“ монографіями. Як не бушували після 1863 р. у публицистиці централістичні противу-українські доктрини: — а у науці, у освіченої громади ідеї п. Костомарова все брали верх, йшли вони и у школу, бо на усякому учебнику географії Россії, на усякій географічній або історичній хрестоматії, видні сліди творів п. Костомарова (дивись н. пр. „Отечествовъдвіє“ Семенова, у которому цілком наведені тиради з „Двох русских народностей.“) Більше б нам таких „російських“ або, як недавно помилувсь один шановний товариш наш по праці у Правді, „москов-

ських“ монографій, як п. Костомарова, про історію, етнографію, культуру, літературу України, — и ми не бачили б тої рівнодушності до неї, яку часто бачимо тепер у самих єї дітей після так голосного крику про єї національну самостійність! Але п. Костомаров один був, одня и зостається! Хто ж заступить єго?!

Малість наукової праці про Україну — ось де причина, од чого, як замовкли демонстраційні статті „Основи“, то публіка у Росії и на Україні самій майже забула про українську идею. „Основа“ ж (основана на гроші великоруса) змовкла, треба замітити, не од того, щоб її адміністрація задушила, а через безпорядок у редакції. Її мусіли замінити галицькі журнали, особливо „Правда“. Галицькі журнали подали кілька цінних статей, з котрих між чисто-українськими видаються статті пп. Куліша и Нечуя. Але галицькі журнали не мали сили на Україні, де про них мало хто и чув, — а „Мета“ и „Слово“ 1863—64 рр. мали швидче недобрі, ніж добрі послідки своїми демонстративними виходками. „Правда“ майже не має сього демонстративного елементу — але українські приятелі єї так увірили себе, а далі й других, що вони щось роблять конспіраційне и страшне вже одною працею у Галиччині над українською літературою, що майже й не пробували ширити „Правду“ на Україні, — хоть усякий раз, коли хто хотів привозити и виписувати галицький журнал, він пропускався російською цензурою вольно. Треба було, щоб мимо волі українських патріотів заведені залізничі між Україною и Галиччиною зробили взаємини між українцями и галичанами частішими, щоб и „Правда“ стала більш ширитись у Росії. Але при єї малому форматі їй ще далеко, щоб мати силу, особливо наукову на Україні¹⁾, Науковий и артистичний інтерес з усього появившогося на Україні після 1863 р. — окрім видань археографічної комісії, котрих судба не зависить од приватних лиць и которі, по своему характеру, не можуть мати великого ходу між публікою, и окрім спімнених „Приказок“ п. Номиса — мали „Казки“, видані п. Рудченком, и „Пісні“, вид. п. Лисенком. Про перві треба сказати, що видання їх, явившися дуже на часі, бо вже не тільки у публіки, але й для спеціалістів не було у продажі старих збірників української народної мови (у послідніх випусках граматики Миклошича

¹⁾ Та треба сказати, що після свого поновління Правда не дала ні однієї наукової статті и навіть и етнографічного матеріалу, окрім Сави Чалого, — а між тим багато народніх пісень и казок по меншій мірі не лише и як літературні твори, ніж оригінальні писання наших беллетристів и поетів.

майже усі приміри українські приведені по казкам Рудченка), зовсім не має демонстративного націоналізму. Се тім більша хвала п. видавцеві, що він не зостав на віршечках и жаях на те, що Україна гине, а узявся за спокійну наукову працю, которая послужила и ідеї народній. Тільки мусимо вказати, що перший випуск казок сих вийшов у 1869 р., другий у 1870, и з тієї пори усе читаємо на ёму, що III-й готовиться до печати. Не дуже то поспішалося и видання пісень п. Лисенком, которе, як ми знаємо, задумано ще з 1863 р., — и з тієї пори вийшло тільки два доволі дорогі випуски по 40 пісень, та й то з таким антр'яктом, як од 1869 до 1872.

Отже як не низько спустились після 1863 р. акції українофільства, а усе таки воно не загинуло. Мало того, воно стало явно підніматись у остатні часи, — и ми мусимо ждати, що скоро воно підніметься ще більш у гору. И підняло ёго и підніма' не стільки власна праця и воля самих українских націоналів, скільки те колесо прогресу, которе тягне усю Россию що до ідей народности, Славянщини, демократизму, народньої освіти, добробиту, науки и т. д. Так упять ми бачимо фатальну незнищимость українофільства у Роснії, а з другого боку ёго тісну звязку з загальним ходом прогресу историчного усієї Роснії.

Часи після 1864 р., коли у Роснії вже не безсвідомо, як поперед, а систематично висказувались и мали силу на уряд ідеї національного централізму по приміру пруского, коли зложилась система „обрусенія окраинъ“, здається, були страшно неприємні українству, которе три-чотири сильних газет голосно кликали „измѣною“, продуктом „польскої интриги“. Правда, гіркі години приходилось не раз переживати щирому українцеві, бачучи, як невіженні руки, усякі „ташкентці“ то з великорусів; то з своїх брались, як казано, „чистити“ народність малоруску, буцім то засквернену полонізмом и тим тільки й одріжняючуса од „чистої-рускої“, т. є. великорускої. Але заглянувши скрізь поверхність, треба признатись, що система „обрусенія“ фатально мусіла скріпити основу для українского напрямку, хоть, звісно, трохи не таку, яка бажалась українофілам, — почасти од того не таку, що вони без потрібної енергії боронили свої далекосяглі ідеали. Уже один наділ землі крест'янам у Холмщині и у Київській, Волинській, Подольській губернії — се така закладка для підняття народу нашого, котора не може не датись в знаки у близькій будущині. Те доволі велике число учеників з селян у гімназіях білоцерковській, острожській, у семінарії педагогічній коростишевській, котрим мусіли опі-

куватись „обрусителі“, теж факт, котрий не зостанеться без послідку. Як там, так и там — се справдешний народ український піднімається у гору, а він підносить и народність. Потім, як не кричали невіженні обрусителі про нечистоту народности українскої, а вони ж мусіли заявляти и про те, що край западний — щиро, издавна руский, вони мимовольно запутувались и мусіли покликатись на традиції українські, краєві. Поляки, которі брали ініціативу у гоненнях на українство до 1863 р., з котрих деякі, по злості на хлопоманію, швидче готові піддержувати полицейський централізм, ніж сю хлопоманію, тепер мусіли роздуматись (а наперед ще більше роздумуються), що українство — се одна з перепон тому централістичному потоку, котрий хоче знести и польску народність и там, де вона має усе право жити. Ми думаємо, що ті симпатії, которі иноді на злість „Москві“ виказує преса польска у Галиччині українофільству, поки що фразеологія, або не доладний розщот: українофільство хоче жити и працювати для себе, для свого народу, а не для повертання Польщі 1772, або ще й 1654 р., — а на таку ціль українофільства теперішня генерація польських політиків так само мало спосібна згодитись, як и на „змосковлення“ Польщі. Але й фразеологія *oblige*, й фразеологія затуляє людей у діло, — и тепер польські національні ідеї, которі, як и треба було ждати, після першої апатії по 1863 р. знов піднімаються на правому березу Дніпра, мусять зводити счоти з українськими. Ми ждемо ще багато клопоту з польським елементом у сьому краю: не раз и не два ще побачимо тіж самі клевети, интриги, що й до 1862 р.; але по усьому мусимо ждати, що на сей раз з польської молодіжи ми бачимо більший численно приплід для „хлопоманії“ и українофільства, ніж до 1863 р. З другого боку, підняття польського прапору мусить знов заставити и самих обрусителів прихилитись и до українського, а показана за 10 років безплідність адміністративно-централізаційної реакції колонізму на полі моральнім, облича' перед мислящими людьми у Росії и з національного табору, що и тут тільки підняття власних краєвих моральних елементів поможе конечно знеутралізувати чужі сепаратистичні елементи и привчить поборників єдинства Росії до мисли, що не може бути, щоб органічне єдинство стало одномертвою одноstaatністю. З третєго боку той звязок системи „обрусенія“ з політичною и культурною реакцією, який виявивсь по 1863 р., мусів звернути увагу усєго ліберального табору у Росії на загальну, а не тільки провінціальну важність українофільства, як одного з звен „нової“ Росії, хоть и опирающогося и у старих традициях.

Се усе більш готовиться для будущего, але вже й тепер ми бачимо доволі яркі покази ёго. Такими показами вважаємо маніфестацію перед Європою и з сторони російського уряду и польської опозиції фактів української історії, маніфестації тенденційні, але кінчаються тим, що світ починає визнавати їх, як вони є. Другим поважним фактом ми вважаємо построєння пам'ятника Хмельницькому у Києві, після того, як один невіженний, хоть и займавший поважне становище в учебній адміністрації обруситель з татарського роду, не пустив у книгу для шкіл київського округу дуже уміркованої статті про Хмельницького через те, що там те й діло натикаєшся на такі речі, як: рада, козак, гетьман. Третім показом ми вважаємо те, що російське географічне товариство у часи, як про „западний край“ стали говорити з політичного погляду, винарядило етнографічну експедицію туди, и тепер печатає VII томів, або 10 книг матеріалу, по которому можна буде зробити собі образ українського народу. Логічним послідком цієї експедиції було відкриття у 1873 р. відділу географічного товариства у Києві, котрий, так само як заведена у звязку з протіву-польскою реакцією після 1830—39 рр. археографічна комісія, має заложити наукову етнографічно-статистичну для народнього напрямку українського, як та комісія заклала її працею історичною. Четверту прояву ми бачимо у тому, що поважніший журнал російський*) напечатав цілий ряд статей, у котрих показав, яку важність має українофільство у звязку з питанням про „окраїни Росії“, з питанням про порозуміння з Поляками, од чого між инчим зависить и сила держави російської перед німецькою, — про автономію країв и народів у Росії у загалі, про демократизм, без котрого не може прогрессувати мужицька земля-Росія, и т. д. Статті ці пішли протів усієї системи „обрусенія“, — и одначе у одній часті пресси російської вони визвали похвали, а друга, котра так багато поламала списів за сю систему, мусіла або мовчати, або дуже несміло и не консеквентно полемізувала.

(Дальше буде.)

*) „Вѣстникъ Европы“ з р. 1872. — Ред.

РУСКИЙ СТЕП.*)

Прехороший степ Побережанський! Яке розділе задля ока! Безкрая рівнина зеленого моря, обчеркнута блакитно-ясним південним шатром неба. Під сією чистою банею, як лампадки, висять жайворінки в повітрі, роблячи надземельний хор, котрого слухав би та слухав, впиваючи сь живущою свіжости, що віє з відусюди.

Подумаєш: задля чого сєє все таке гарне? Мабуть, задля того, щоб користувати сь, кохати сь у ёму. Та й згадаєш, що багачко пролило ся крови на сім степу; багато де-кому бажало ся відняти сюю осолоду від тамошнёго руского чоловіка — та не вдало ся! Сим краснім степом котить теперя потяг, еднаючи північних братів з південними, привозячи з собою що-дня плоди цивілізації — моральний та економічний поступ Русина!

Химера! Увійшовши до воза з таким ідеальним настроєм й шукаючи очима північних братів, побачив-єм навкруги не руского типа, не руского, и навіть не християнского погляда, почув-єм не руску мову, а якийсь вражаючий чутте, не схожий на чоловічу мову, доводячий до ричання жаргон. Се люде другої планети, задля котрих нічого не истнує на землі, опріч їхніх огурних інтересів: „кербелєх“ та „кербелєх“ за кожним словом; надутий, апатичний погляд на усякого, опріч свого, то-б то „русского — еврейской в'ьры“. Гладенезні, більшою частиною з явними прикметами розкошування й разом нечепурности, незмутимий спокій від учуття тупої самовдовольности, економічнёго найкращого стану й сили своєї корпорації — вони явно панують в возах; молоді жидки вештають ся без жадної потреби з місця на місце, лізуть кожному на ноги, на плечі, штовхають ся, галасують, розсїдають ся з пихою на лавках, гризуть нігті й возять ся раз в раз з носом. Се, як я замітив, їхня рассова прикмета. — Тамошній Руский десь та не десь сидить найбільш самотою, мовчазний, и огурно дивить ся на сих нежданих старших братів своїх, жнучих плоди рускої цивілізації, не розуміючи хаоса їхнєї річи або здимас плечима, підморгуючи з дивуванням свому знаёмому й не сміючи вимовити слова про своє важке вражіння, щоб не бути сиривденим. Оден не молодий пан з кокардою на картузі сказав

*) Звертаємо увагу наших вп. читателів на сю статтю, маляючу живо и вірно відносини нашого народа на Україні до Жидів. Вона дуже поучаюча буде и для нас Галичан и заставить може не одного глибоко подумати над тим страшним раком, що товчить тіло нашого народа. — Ред.

жидови, що сів на його складену сукню, що так не звичайно робити, и сее було причиною таких кривд йому, що страшно було за його не кріпке здоров'я. Син шинку й усіх його добродійств став глузувати з його школярським робом, передражняючи його слова и тон голоса; згряя ж жидів піддержувала його сміхом и безсоромними острыми слівцями на своїй шарбалам-барабурничній мові.

„Гой“, себ-то робітник на сій землі, є предметом кепкування молодих жидків в возах, від нічого робити, а також сим виражає ся кращість їхня над бідолашніх гоїв, що годують їх. Коли входять сі, зашмалені на сонці, припалі пилом, в простій старенькій одежинці, з порепаними губами, з торбницями з хлібом за плечима — гої: зараз жидки підіймають лемент: „дальше! дальше! — тут занято.“ Напоследок ті, як вовки, що забрели до села, йдучи далі, переходять останній віз, дивлять ся вниз на колії, але й тут кричать ім: „дальше“ з безсоромним сміхом, показують ім місце під лавками, й ті сердешні готові залазити туди. И сее роблять так звані загально „порядочные люди“, то-б то одягнені в трико й маючі годинник. — Нагледівши одного чудненького гоя, котрий мусів бути не зовсім дурним, бо їхав з паном своїм до Одесси, щоб поправити молотильню, жидки задурили його до того, що він, після довгих спорів и фальшивих закладів з ним, скинув чоботи, доказуючи, що в його не дванадцятро, а десятеро пальців. — Їхній сміх нагонив не виразну тугу на мене. Я доглядав ся часто, як поводяться жиди з убогими своїми, каліками або дурнуватими, — тамки вони не ті, тамки вони джентельмени, можна сказати, християне до своїх. Се показує всі незлічимо ушкодні їхні тамки про своє кохане, віддаюче пахом, племе и від того гордування усіма другими племенами. Мав-ем на Кавказі багатько справдених побратимів між Черкесами за самого розпалу війни з їхнім племенем; але чи ж може хто сказати, що мав безкорисно до себе прихильного жиди, не воювавшего ніколи з рускими, хіба в шинку?

Спинивши сь на станції Новоукраїнці, поїхав-ем по ділу в бік. — Знову степ обхопив мене своїми чарівничими обіймами. Їхав-ем великим чумацьким шляхом, що йде з півдня — Одесси, Миколаєва в Київську губернію. Мене віз колишній воєнний селянин слободи Новоукраїнки, старовір, маючий вже унуків вівчариків. Їхали-смо саме перед світом, дивуючи сь розкоші природи. Густа, висока трава розстилася на всі боки безкрай свій килим; найближча уклоняла сь нам, примусена перелітаючим унуком Зефира; навіть на шляху, за коліями, трава була по коліна коням. Хаврашки свистіли на вкрути, здаючи сь стовбчиками вздовж шляху,

раз в раз віпрнаючим в землю; инчі, прилігши над нірками, дивились на нас розумними оченятами. Все картинне, малівниче! Під кінець я побачив оддалеки мажі над шляхом и осторонь курінь або, по тутешньому, будку. Підїзючи до сих предметів, побачив-ем, що з того боку швидко зчезала трава, як звичайне бува' на толоці. Мій поганяйло сказав мені, що степ, по которому ми ідемо, належав до Українського уланського повку, а як ёго не стало, то віддає ся на оранду, и що теперя рандарує его жид з торгів по карбованцю з гедзиком за десятину, й роздає ёго окільним селянам їхнєї слободи, також колишнім кріпакам „вонъ того пана, что хорошій домишко виднѣтся — А...ашева“ й инчим. — „По чому віддає?“ — „По сорок карбованців клітка — десять десятин, а як добра трава — пятьдесят и більше.“ — Добрі мусять бути публичні торги, подумав я, даючі змогу бідасі-жидові заробляти 300 відсотків на свій капітал за оден місяць, поки він попрацює над рускою землею — роздасть її руским гульвісам: — витанщѣуйте по ній ціле літо! А на капітал по закону має ся за доволі шість відсотків за рік! Ось воно, від чого у кожного жиди такий колір обличчя, золотий годинник, гордий вид и т. н., через які небудь десять років! А скільки мільйонщиків, що судились за фальшиві гроші! И ось від чого такий гіркий, болістний вид у користного діяча — руского хлібороба, посеред такої розкоші природи!

Кажуть, що було багачко жалувались на сей випадок, що оден великий пан з Петербурга, заїхавши сюди, питав ся селян, чом вони не беруть землі з торгів? На се ёму відказав мировий посередник, що він мав думку узяти невеличкий клаптик землі, та й ёму не вдало сь сего за жидами: вони всесильні.

Вичерпуючи користь до останнього шага, той же таки жид відрізає по кілька десятин землі біля шинків та будок в степу, яко пасовиська чумакам, йдучим шляхом, и бере з кожної пари волів, маючих більш осолоду прогуляти сь по спашеній сто раз траві, а ніж що ззісти, пятайцять копійк. Коли гаразд знати усю працю чумакову, зимування волів та невеличку ціну ёго товару, наприклад, соли — найпотрібнішої страви: то й бачиш, що він, узявши з Криму по двацять коп. за пуд соли, починає розкладати її пудами сливе біля кожного шинку або будки, а вірніше — жидівскої удки, на користь щасливому племя, на безголіве народові, уживаючому сіль, се-б то кожному чоловікові.

Худенеznі, ясноребрі воли, які стрічав-ем від першої до посліднєї мажі серед безкраїх степів, покритих прехорошою свіжою,

пахущою травою, и похмурі обличчя людей, сидячих статуями на возах, голосать не за користь торгу, економічного побуту й иншого схожого, про що говорить ся звичайно ідеально, розтягом людьми прогресса. А виною усього того найбільш коханий, пахущі наші гості — володарі. Жиди завжди вносять з собою скрізь монополію, яко каста чужа интересам краю, и відкривають факультет ві задля тубильців. Усі пани віддають ім з охотою в оранду землі, бо вони згожають ся на зажадану велику ціну; при такій оранді можна сливе також розкидати гроші за границею, як за блаженої памяти кріпацтва. Від того кріпацтво тільки змінило форму, бо дєряби жиди-рандарі, безконтрольні посеред степів та сел, вернуть „сторищею“ свої орандні гроші, візьмуть усе, що тільки можна взяти з праці хлібороба.

„Ось яке житте наше“, казав мій поганяйло: „поки жидів не було, можна було жити. Перш чумаки в нашії стороні тижнями випасали волів біля шляхів, та пісень співали, ніхто не боронив; и воли ж за те були — рога не дістанеш! А тепер, бач, на шляху трава — и не займуть: борони Боже випрягти волів або коняку, хиба зломить ся що, а то пять рублів штрафу, щоб везли до будок гроші. Учора біля станції „Плетений ташлик“ випріг чоловік на шляху волів, а жид и забери їх. Щож, сердешний лазить, колінкує перед нехристом, а той и не дивиться на ёго!“

Здає ся й не зміненя 435 ст. X. т. ч. 1. Зак. граж., в котрій говорить ся: „Для подпожнього корма прогоняемого скота, владѣльцамъ дачь, прилежающихъ къ большой дорогѣ, запрещается скашивать и витравливать (випасати) траву, растущую на пространствахъ мѣрной дороги.“ — Ся стаття закона фундує ся на загальній великій потребі вбогої и користної класи люду. Шлях, по котрому я іхав, такий широкий, що усі чумаки могли б, здає ся, випасати на ёму гаразд й без жадної заплати своїх волів, але жид, сей сегочасний лицар степів, проглинув и шляхи, лежачі по ёму, не дивлячи сь на прямиї стам чоловічного закона, котрий, здає ся, важко й минути. — Якого ж економічного поступу ждати більш? Я не знаю навіть, як назвати сей економічний процес? обрусіннем жидів, чи що?

Мій любий поганяйло виводив мене з сумної задуми, що опанувала мене, одняла від мене усю красу степу, нагадала мені вік колонізації. Назустріч нам іхало багачко підвод: „біда сердешному жидові“, казав дід, „утомить ся, бравши гроші з людей.“ Вїхали-смо в посад Гюдоси: „Ондечки! спдять рядочком, свята щодніві Бог дав жидам“, казав віп. И справді уся головня юлиция сего по-

сада була окрита жидами, котрі не мають жадної праці, а внідають, як казав дідо, усіх окільних гусей, та сидять в єдвабах. Маненько, не більш як трохлітнє жиденя йшло з закладеними руками в кишені. „Наше, пане, хлопя ніколи не закладе рук в кишені; ще здосвіта — ціпом у руки, торбинку на плечі — скотину пасти, босеньке; а сім що! забавляються собі, сонечко гріє їх: у їх и так є все.“ Одна руска дівчина мазала хату, біля другої хати руская дівва біль стерала, а господарі-жиди цілими семьями стояли, як кажуть, у їх над душею й дивились. Сумні рускі картини! — Сей безхитросний нарід йде в які завгодно сіти, не бачучи, як вони розкидаються кругом ёго. Замість одного, двох панів, від котрих ёго визволила царська воля, він наживає собі двісті панів, годує, зодягає їх своєю працею — и спаси-Біг не ма: „гой, мужик, свиня“ — ёго завждечасні епітети.

Се ж частиною можна сказати й про панів, котрих землі переходять сльве що-дня до рук ловців руского чоловіка сітяки з ниток усяких колців. — Зупинив ся я по ділу в м. Янополі, у селянина властителя — и тутки тіж самі видовиська: другу хату сёго селянина наймає бідний жид, вчитель дітей. Не дивлячи ся на те, як я визнав, ні жінка того вбогого, ні мати єї, жадного разу не виділи своєї корови, а доять їм що-дня господиня хати, або невістка єї — рускі. „За яку ціну?“ питаю. — „Так, обіцяли купити хустку, та на їхні обіцянки мало надії. А теляти їхнёго як не випустимо, то стояти ме до обіду; та ще сердять ся на нас жидівки: Як ви Бога не боїте ся? кажуть. — Ми носили їм воду торік, за три карбованці, та хай їм пусто буде, прийдуть, та ще в нас з бочки усю виберуть. А раз приходимо з поля — спека невимовна! Йшли після роботи верствів пять, з дітьми на руках, а стара жидівка біжить до нас у хату, роззявила рот від спеки, просить принести їй води, а сама ж то цілісінький день сиділа дома, не принесла. Ми навіть вилаяли її: ти нам би дала душу промочити — ледви дихаємо. Теперя вони що-дня сидять з кухлями біля порога та й стережуть; — тільки хто несе воду, вони й набирають, а самі ні за що не принесуть.“

Сі невеличкі трапи я пригадав, як незмінну характеристику жидівської касты, котрої метою має ся володіти краєм, де вона живе; задля чого не треба знижати ся до праці, а треба вигадувати способи життя, не зупиняючись перед жадним. Се трошки теж саме, що дворянин не мусить допускати себе до низької роботи. Тепер же: скільки до панів, що раз в раз бідніючи, вертаються в давнє своє доно — масу руского народу, прибавляє ся з усіх місць и роз-

плодює ся що-дня Єрусалимських дворян, котрих нічим не повернеш в массу Русинів! Се сарана, котра зїсть усі плоди рускої праці, як се вже сталося в Білорущині, и нічого довго шукати причини загальної нелюбови до їх.

Куди ни одвернеш погляда, усе тіж самі гидкі малюнки. В сім же таки містечку орандує жид виннищо, що стоїть біля греблі, й ставок, щоб ловити рибу. На сій основі явля' ся очам наглядача оден з таких ескизів: Їде валка возів з каміннем греблею, нарід в шлу и дѣгті їде за ними. На другім фоні, на педесталі млинових підмостків стоїть, гордо взявши сь у боки лівою рукою, жид, що зараз викупав ся, й показним пальцем правої руки лічить мажі й бере з трудовників по пятаку; а як вони напоять скот з ставка, то ще по дві копійки з пари за руску воду. З жида и в загалі з досить доброго екіпажа не бере ся лічого. — Проїздить валка пустих возів, той же жид, дивлю сь, біжить, хапає за роги волів, бе їх по морді, хоче перевернути воза, ловить рукою за шапку, лає непокірного гою, не маючого може пятака. На яким законі основані сі мита, не відомо: тим більш, що гребля, про котру кажу, підчиняє ся громадою, а водою в величезнім ставку можна б напоїти усіх жидів, що живуть в Росії. — — Переїздити греблі по містах й по селах, а тим більше поїти товар треба кілька разів на день. Де ж узяти бідному чоловікові грошей за кожний зроблений їм ступінь по рускій, широкій, розкошній землі? Її на чію користь? На користь захожих, чужинців, людей инчої віри, котрі своїми руками не збудували жадної хати, навіть задля себе, на рускій землі, не провели, можна сказати, жадної борозни, щоб посіяти собі хліба; а потрачені урядом на се мільони не зробили жадного з них користним хліборобом. Вони скористували сь землею, котрою їх щедро наділили, наймаючи її руским людям, а самі порозлазили сь по містах, заводячи рознустні домн, шинки et cetera. Вибудовані урядом задля їх будинки порозвалювались. Під кінець, коли минув льготний час, за котрого вони не тягли ніяких налогів, чим не користувалась жадна кляса народа в Росії, — вони, як кріпата сарана, зчезли.

Я поїхав назад в Янополь з знаємим моїм С.....ским. „Ось тутечки в долині“, сказав він, „весною була велика калюжа; біля неї пасли сь волн й ходив жид, рацдар землі. Потомлені мої коні потяглись до води, через що я спитав жида: чи можна напоїти коней? — Як заплаатиш, то напоїш, сказав добрий жид. Я подумав: Щоб ти братові твому, що в пеклі, приснив ся! не даєш води на дорозі в степу — й погнав бідних коней.“

Чуючи ці страшні слова, коли ми спинились на шляху серед степу поправити упряж, я боявсь прилягти на травницю, що так приємно манила мене до себе. Мені здавалося, що ось зараз з'явиться ся грізний володар степу — званий жидом, и сполохне мене сорожно, як зайця, з трави, и навіть візьме з мене мито.

Прощай, прехороший руский степе!

Увійшов-єм знову до воза й побачив-єм дивовижний контраст: В кутку спав якийсь пан з пришитим до жупана срібним значком. Ми з ним були-смо тільки вдвох у возі. Нудьги ради, як кажуть, став я читати „Новоросійський телеграф“; сего часу увійшов неговіркий кондуктор до воза й пояснив мені причину мого дивування одним словом: „шабаш.“ Читаючи далі „телеграф“ набіг я жеж нічим на слова Маколей, казані одному англійському ораторові, не допускаючому рівних прав жидам в Англії, де їх — оден на 1800, здає ся, чоловік и де Англичанин володіє усім. Маколей нагадує своєю річчю славі діла предків жидівських назад тому за тисячі років, й доказує, що сім потомкам героїв треба дати рівні права, конечно, в Англії. Спаси-Біг! А що б сказав Маколей, побачивши в Англії в возі потяга двох чоловік? „А де ж другі 38 чоловіка Англичан?“ спитав би він, и їм сказали б „шабаш!“ Ось воно, що значить приклад чужих річей до своїх діл. Приклад, може, й користний, та не задля всіх.

„Що показує сей значок у вас?“ спитав-єм свого прокинувшого сь сусіду. — „Се „артельное право“ на перевозини краму залізницею, що я щойно купив в Одессі у товариства.“ — „Що заплатили-сте?“ — „Чотириста карбованців!“ — „Не дорого ж се?“ — „Як таки можна! коли б допустили жидів, було б чотири тисячі!“ — „Чом же їх не допускають?“ — „Не можна встергти сь від їхнього мошенства: трохи-трохи не збанкротило сь товариство! Ось и постановлено: усіх приймати, опріч жидів.“ — „Нашадків героїв“, подумало сь мені. Не погано було б вдивити сь, таким побутом, в їхні героїчні діла и в бездолий руский степу!

П. Голуб.

Літературні звістки.

— Доносять нам з України, що одшукались и **остатні 12 пісень перекладу Іліади Ст. Руданского**, хотя у першій ще не зовсім обробленій формі. Так наша література мала б вже цілий переклад Іліади.

(Перша пісня сього перекладу була надрукована у Правді за р. 1872.) Також знаходиться між оставшими по пок. поеті паперами крім зганеного вже нами перекладу 1-ої книги Енеїди и досить многих оригінальних поезій переклад „Демона“ Лермонтова.

— У Києві давано в городськім театрі кілька разів нову оперу **Лисенка „Різдвяна ніч“**, до котрої текст після повісти Гоголя уложив М. Стариченко, звісний перекладчик казок Андерсена. Хотя співали не оперні співаки, тільки любителі, успіх представлення був великий. Текст опери виданий и друком.

— Пишуть нам из Києва: До Києва вже надійшла **форма бюсту Шевченка, роботи п. Забіли**, $\frac{3}{4}$ натури, и гіпсові копії продаються по 2 р. 20 коп. (Про сей бюст була звістка у „Правді“ з 1872 р., нр. 4 и 6). Бюст дуже гарний, такий що и. пр. й порівнювати ёго не можна з тим, що стоїть у Львівській Бесіді.

— „**Газета для народних учителів**“, видавана кор. угорским міністерством народної просвіти у Будні, перестала з кінцем 1873-ого року виходити. Се письмо заложене було перед 6 літами за ініціативою покійн. міністра бар. О. Етвеша, и виходило у 7 язиках; учителі народних шкіл могли ёго діставати дарю, під вимінкою, щоби заховували ёго яко власність школи. Тепер же угорске міністерство видавати буде сю газету тільки на малярськім язичі, головню, здається, задля клопотів фінансових. Руске видання сеї газети виходило в перших роках в язичі до великоруского зближенім, а в остатніх роках з правописсю фонетичною, в язичі намаганім виправді на лад народній, однак нераз дивовижнім и з формами язиковими Бог зна' якимп. Редактором сеї газети був Макс. Майер, як видно вже з имени, чоловік не руского роду, котрому отже годі дорікати недокладним знанієм руско-народного язика, а противно узнати належить добру ёго волю.

— „**Славянское обозрѣніе**“, письмо двотижнєве, посвячене справам цілої Славянщини и виходивше у Празі спершу в російськім и в чеськім язиках, при кінці кинувшого року стало виходити тільки в язичі чеськім (Slovansky Obzor). Помимо свого позірно панславистичного (або всеросійского) напрямку, письмо се увзглядало и прямування поодиноких славянских народностей. Подавало нераз вісти не писані несприхильно и о партії народній в Галичині; по смерті п. Лавровского помістило в дословнім перекладі цілу статтю о нім з Правди, а опісля подало в пзводі написаний хоч не без польскої тенденції але в загалі досить безсторонній довгий артикул *Gazet-y Toruńsk-oi: Ukrainofilstwo czyli idea samodzielnosci Rusi a Polacy*.

— Інше часописсьмо, посвячене справам всеславянским, **Slavjan**, виходяче в Ціловцю (Klagenfurt), поміщає дуже часто статті и вістки

(після „Правди“) в дусі прихильнім малорускому народови, отже и народній рускій партії. З великою похвалою згадувало в минувшій році о брошурах Ник. Загірного, долучених до Правди, а вже сього року привитало дуже прихильно завязання товариства імени Шевченка, подаючи майже цілу статтю з Правди (1873, нр. 21) про се товариство и наводячи важніші §§. з ёго статутів.

— З початком сього року появился у Чернівцях „Буковинско-руський Мѣсяцословъ“, виданий тамошнёю Рускою Бесідою. Межи статтями „часті поучительної и забавної“ того календаря находяться також деякі поезійки проф. Изидора Воробкевича (Данила Млаки), котрі и надають ёму цінности.

ЧАСТЬ ПОЛІТИЧНО-СОЦІАЛЬНА.

Откритий лист з України до редакції „Правди“.

У 19-ім нрі Правди (1873) надруковано „Откритий лист з України до редакції Правди“ и відповідь редакції. Яко Малорусини, котрим єсть дороге усе, що доторкається нашого народу, як у Галичині так и на Вкраїні, ми вважаємо нашим обовязком и правом, подати и собі голос що до непорозуміння викликаного брошурою пана Загірного „Политика Русинѡвъ“, и просимо шановну редакцію „Правди“ дати місце и нашому слову.

1. Несчасливі историчні пригоди, а найбільш недостача ясної національної самовіжі у висчих верствах руского народу, позбавили нас прав, належачих нам яко народови историчнѣму. Страта тих прав, у своїй дальшій консеквенції, звела наш нарід у найнижчий соціальний стан на власній землі своїй и була причиною ёго вікової недолі. Маючи перед очима нашу минувшість, визнаючи й з приміру инших народів, що тільки на лоні народности вільної у своїй діяльності, не скаліченої чужою силою, можуть розвистись и зреалізуватись найкрасчі поступові засади, як життя розумового так и матеріяльного, на правдиву несфальшовану користь народови, а вбачаючи нашу народність, и за пашого часу, у великім небезпеченстві винародовлення у Галичині як и у нас (з другого боку), ми не можемо не прилучити нашого голосу до слова редакції

Правди, що нашою „головною цілею єсть хороненє своєї національности и розвій свого народа, окремішнєго як від польського так и від великоруского“, и що тій головній цілі повинні підклонятися усі інші питання нашого розвою и поступу, позаяк усі наші поступові бажання можуть справдитися тільки під умовою досягнення головної цілі.

2. Розбудженє самовіжі и рух народности пригніченої и позбавленої своїх природніх прав вже, яко протест, самі у собі носять зерно свободи и поступу. Поступові засади у боротьбі за народність зростаються органічно з народнім духом, а не беруться, як подарунок, з рук гегемона. Нічого-ж нам турбуватись про те, щоб галицька народня партія не звернула з поступового шляху, ані накидати їй кабінетні теорії, замість того щоб добре оглянутись навкруги самих себе. Оглядаючи діяльність народньої партії у Галичині, ми знаходимо, що вона покликалаь на симпатії Українців до розумового и соціального руху галицько-руського народу и вона мала на те право — бо симпатії суть. Але ж ми нігде не знаходимо, щоб народня галицька партія покликалаь на симпатії України до яких небудь ретроградних цілей. Ото-ж нам здаєсь, що галицькі народовці можуть и надалі безпечно покладатись на симпатії українських патріотів, а коли те буде їм потрібно, покликуватись на них. Той тільки, хто визнає свою народність за матеріял гідний не на що більш як на послугу цілям (або й химерам) чужинців, як далеких так и найблизчих — той най не покликуєсь.

3. Ми не бачимо у брошюрі п. Загірного досить важного поводу до колективного протесту, бо вона зовсім, як каже Правда, „не єсть маніфестом засад партії“, але виразом гадок самого автора, хоча й значного члена своєї партії. Тим менш можна бачити у словах автора замір приписувати свої гадки українській освіченій громаді у Росії. Усякому ясно, що прозиваючи свою партію українскою, п. Загірний розуміє саму народню партію у Галичині, и ту назву уживає з причини, що народню партію так прозвало противне галицьке сторонництво. Як нам здаєсь, брошюра п. Загірного була не більш як виразом виборової боротьби и часової політичної ситуації. Автор відступає де у чім від загальних поступових засад. Щож! Чи не бачимо ж ми, що не тільки поодинокі громадські діячі, але й цілі партії, силкуючись досягнути головної цілі и почувуючи себе слабійшими, мусять часом давати своє вотум тому, що відкидають у засаді. Остро ставляти самі чисті принципи може або сильний, або теоретик. Брошюра могла дати нагоду до критики поглядів автора и навіть до горячої полеміки, але не могла

(коли спокійно зважити) бути підхопленою, як претекст до маніфестації. Таке поступовання може стати на перепоні усякій поєдинчій ініціативі; з такого поступовання міг би повстати розбрат, коли б з другого боку не зайшлося досить патріотизму и тверезого погляду, — розбрат, против котрого ми не можемо заздалегідь не протестувати усіма нашими силами, узнаючи ёго згубним у будущині, як для головної цілі, так и для реалізації тих-же поступових засад, котрі виголошує „Одкритий лист.“

Стоїмо далеко від поля боротьби; за діяльність народнєї партії у Галичині ніхто на нас вини не покладе; ультрамонтанством и конкордатом нам, належачим до восточної церкви, ніхто дорікати не може. Отже налягаючої потреби колективно „відсторонити непорозуміння“ — не бачимо. Не приписуючи „Одкритому листови“ нічого більш того, що у нєму строго знайти можна, будучи готовим признати у нєму найкрасчі заміри, ми також „вважаємо обовязком, щоб відсторонити на далі бліжчі непорозуміння, виголосити“, що: яке ні було б поступовання народнєї галицької партії у боротьбі за народність, хоронимо собі право критики и дружнєго совіту — не більш; гасити симпатії, рвати духові звязки з патріотичнєю інтелігенцією значної частини нашого народу, ні з яких побічних причин — не хочемо, не можемо.

4. Не можемо також зрозуміти цілі бажання, щоб інші славянські видання перепечатали „Одкритий лист.“ Не дозволяємо собі бачити у тім бажанню апеляцію до опінії чужих, хоча й би побратимчих, народів, з powodu нашого „хатнєго“ непорозуміння. Не можна не згадати, що межі славянськими народами суть два, у котрих єсть партії, що нас негують як окремишню народність, — партії далеко більше впливові, ніж ті поодинокі поступові особи, котрі, як нам бажалося б вірити, можуть признати наше право. Славянам, як и иншим народам, вільно и без того критично відноситись до діяльности наших партій. Ліпше ми готові бачити у тім яку-сь потребу виголошення засад, котрими повдаються освічені українці в Росії. Але-ж бажалося б бачити таке profession de foi у формі не маючій характера роз'єдинення, а просто як вираз свого переконання. Галицькі народовці певно прилучилися б до засад усім відомих, недостачою котрих до сего часу ніхто не дорікав нашому народному напрямкови.

5. Не даючи великої ваги сєму непорозумінню, не маючому у собі нічого, що повело б нас до справжнєго роз'єдинення, ми сподіваємось, що наші народолобці як у Галичині так и на Укра-

іні не відступляться правила слабих: „unitis viribus res parvae crescunt.“

Лист сей з лівобережної України, з 24 підписами, дійшов нас ненадійно, — и тим більше нас зрадував. Коли в попереднім листі з правобічної України симпатії наших Українських братів висказуються условно — хоч и вимінки там поставлені зовсім не суть того роду, щоби симпатії спинили —, и пробивається трохи недорозуміння, вимагаюче доперва вняснювань: сей лист є нам повним доказом, що значна часть інтелігенції української не тільки симпатизує безумовно з руско-народною партією у Галичині, але й розуміє наше положіння, наші прямовання так добре, як тільки бажати б, щоб усі сини одної матери Русь-України розуміли. З цілої душі, з цілого серця пишемося на останній уступ нинішнього листу: геть усякі непорозуміння! сполученими силами!

Мусимо враз однако висказати, що не тільки роз'єднання але й якого небудь більшого непорозуміння не боїмося. Як в обох листах з України, так и в поглядах и прямованнях руско-народної партії у Галичині зовсім не ма значної різниці: всі ми хочемо розвивати нашу малоруску народність; всі ми й годимося, що се тільки може статися дорогою прогрессу; всі ми стоїмо за свободою як поодиноких лиць так и цілих народностей — за демократизмом и федералізмом; а що в дрібніших питаннях є деякі різниці, а навіть що одні сю а другі иншу справу кладуть наперед — се зовсім природно. Таж ні в одній партії — а тим менше у цілому народі — не ма єдності всіх а всіх гадок: бувають гадки різні, але котора гадка прийметься більшістю, за тою піде и меншість. Згідність же в питаннях підрядної ваги не належить ставити непотрібно, яко *conditio sine qua non* приналежання до партії, а навіть важніші питання ставляться так тільки тогді, коли стануть наглядними, и мусять доконче сейчас рішитися.

Поки ж що, переводити будемо згідно ті діла, що до котрих ніяка різниця гадок між нами не заходить. Обміна гадок однако є в усіх питаннях важна, и ми тільки вдячні будемо нашим братам Українцям, коли ві всіх справах висказувати будуть свої гадки. Ми не залишимо, коли буде треба, и наші гадки висказувати и всякими радами по можности хіснуватися.

Русини в Галичині.

(Вістникъ Европы 1878. Январь, Февраль.)

(Дальше.)

Еще одну причину, чому австрійська бюрократія не дуже рада була ділити Галичину и через те скрішляти руский елемент, як також чому ся бюрократія в загалі з недовірчивостю глядить на розвій Русинів, видить п. Т-овъ у тому, що вона боїться свояцтва Галичини з Россією. П. Т-овъ докоряє за те централістам-державникам, котрі „не можуть зрозуміти, що національність тільки тогді єсть виняткомъ для державного сепаратизму, коли яка народність терпить уцерб в своїх політичних правах або стиснення свого духовного и національного розвою. Адже ж як хто, то се розуміти повинні б Австрійці, котрі видять в сусідстві у себе Італію и Швайцарію, видять н. пр., що Венеція відорвалася від Австрії до королівства Віктора Емануїла, а Тессинский кантон в Швайцарії (також італійський) и не думає прилучатися до Італії задля одного тільки етнографічного споріднення, як и Женевский кантон до Швайцарії.“

Звісно, ми далекі від особливої якої прихильности до австрійської бюрократії, — однак не можемо її по части не оправдати, по крайній мірі що до погляду на Австрійських Русинів по 1866 р. Як би були Русини завжди признавалися до однородности з народом великоруским, могли б Австрійські державники еще успокоюватися аналогією Швайцарських Італійців и Французів, хотя ся аналогія не повна, бо сім Італійцям и Французам в Швайцарії зросло з давна з швайцарскою державою и розлуку од їх братів в Італії и Франції винагороджує їм швайцарська свобода и інші користи. Але Галицькі Русини, як сам п. Т-овъ дальше говорить, в 1848-ім році виразно и кількократьно виреклися єдинства з великорускою народністю, а в 1866-ім р. нараз се єдинство демонстраційно заманіфестували!... Не дивниця ж, що влади центральні и найвисші сфери од того часу не довіряють Русинам, припускаючи, що так само в догідній хвили готові Русини освідчитися и за політичним єдинством з Россією, вирікаючися тільки разів висказаної ними лояльности австрійської....

П. Т-овъ говорить дальше, як неясні були до 1848-ого р. и опісля поняття Святоюрців о своїй народности. „На питання австрійської адміністрації: що таке „Рутени“, тогдішні представителі галицької інтелігенції свідомо одвічати не могли, тому що

вони самі не знали свого народу та ніколи о нім серйозно не думали. По вихованню, по мові, на котрій думали, старі галицькі літерати, що верховодили у 1848-ім р. в „Головній Рускій Раді“ у Львові, були властиве Поляки и Німці, а не Русини. Ми вже висше виділи, що Зубрицький писав спочатку по польски, по польски ж писали грамматики Лозинський, а Левицький в книжці, написаній по польски о рускій літературі в Галиччині (*Listy dotyczące piśmiennictwa ruskiego w Galicyi. W Przemyślu, 1843*) жалувався навіть на намагання Шашкевича, Головацького и Вагнелевича писати по народно-руському, обороняючи по польски церковне письмо яко „стародавнє, приняте 50-ма мільонами“, и хвалить ряд за те, що не позволив явитися альманаху спімнених літератів „Русалці Дністровій“ (1837) у тому виду, в якім загадав її „тріюмвірат“, — а між тим по загальному признанню всіх, котрі скілько-небудь поважно писали о літературі рускій в Галиччині, власне од тої Русалки починається руске відродження в сім краю. З осіб, котрі опісля грали ролю в політиці и літературі в Галиччині, п. Дідицький терпів навіть кару за участь в польських революційних намірах; пп. Наумович и Білюс... до 1848 р. вважали себе Поляками, як говорилося тогді, *gente Rutheni, natione Poloni*. Перед 1848-им р. рускі священники и літерати семінарського образования на свій нарід гляділи як на хлопів, знали ясно тільки про се, що вони люде „грецько-католицького обряду“ и в сім змислі Русини т. є. не-Поляки; чували, що и в Росії живуть люде того самого обряду, з тим самим церковним язиком; чували, що в Росії є и література російська, з котрої крім Ломоносова и Державіна и т. п. вони й нічого не знали та и понятти не могли; чували, що в Росії є початки и малоросійської літератури; читали в класифікаціях народів у славянських філологів, що Галицькі Русини належать до племені руского, а в нім до галузи малорускої, — але чим відрізняється мова руска (с. є. великоруска або російська) від мови церковної, сього не могли докладно означити не тільки загал священників у Галиччині, але навіть и ті, котрі там писали граматики язика „руского“, „малоруского“ и т. д., — граматики, по філологічним ідеям не одрізняючісЯ од творів XVII-го віка. Достаточно й такого приміра, що Левицький наводив в своїй граматиці яко примір малорускої мови вірші — Державіна!“

Отже ж — каже п. Т-овъ дальше —, коли людей з такими неясними поняттями „труслива и педантична австрійська адміністрація“ у 1848-ім р. питає: „що ви за нарід?“ — вони знають тільки й те: *wir sind Ruthenen*, додають однако: *wir sind aber*

keine Russen.. Більше знакомі з славянською філолого-етнографічною термінологією, не забувши споминок „тріумвірата“ Шашкевича и деколи находившіся в взаєминах з малорускими філологами, н. пр. з Максимовичем, додали до слова Ruthenen еще и статистичні дані, що той народ в скількості 15 міліонів живе там и там в Австрії и Росії. Таким способом зложився одвіт патріотів Головної Рускої Ради: „Ми Русини, самостійне славянське племя, розличне від Поляків и Россиян (Великоруссів).“ (П. Т-овъ наводить ті слова в німецькій оригіналі пз 3-х маніфестів тогдішньої Рускої Ради). Если формула Галицьких Русинів 1848-ого р. мала яку вартість и хосен, то тільки негативну: „ми не Поляки“ — отсе одно тільки и було ясно. А додаток: „ми часть племені малорусского“ зміцняла значінне тої негативної формули и становила одвіт тим Полякам и псевдо-Русинам, як н. пр. Добржанський и п., котрі против Головної Рускої Ради зібрали свою раду руску („Руский Собор“), заявившу, що Галицка Русь входила з давен давна нераз в склад польської держави, з котрою в XIV-ім віці нарешті злилася, и що Русин, Русняк и т. н. народні названня в Галичині становлять тільки инший рід Поляка, як Мазури. Покликанне на Малороссиян и признание, що Галицкі Русини становлять частину їх, було хосенне яко одвіт на такі теорії, — позаяк, найперше, Малороссияне самі скинули з себе польське панованне, а по-друге живуть и в таких землях, котрі не тільки ніколи не належали до Польщі, але и не входили в склад так-часто споминаного але й так-же мало пониманого Поляками, так званого „вільного союзу Польщі, Литви и Руси“, як н. пр. Малороссияне в губерніях утворених из Слобідської України и в краях чорноморських.

Але ві всіх тих переговорах и поясненнях з рядом австрійським и з Поляками на тему: що таке галицькі Русини? була одна существенна хиба, се — звязування питання о національності Русинів з внішніми політичними відносинами, через що на будуще не тільки державні питання, як справа устрою Галицького краю, але и всі чисто домашні справи Галицьких Русинів, їх література, навіть саме письмо, їх етнографічні ідеї — все те набрало значіння питань політичних, в котрі позволяли собі вліщуватися політичні а навіть адміністративні власти. Пише чоловік громадяноку (п. Т-овъ відай хотів сказати: на лад російський) — staatsgefährlich на одну сторону! пише другий кулішівкою — staatsgefährlich на другий бік! каже оден, що він „руський“ — москвофільство! каже другий, що він „руський“ — українофільство! чи-

тає Пушкіна — відступник! читає Шевченка — революціонер! вважає земляком св. Володимира — „схизматик“, и відтак знов відступник и революціонер! почитає Казимира В. и Міцкевича — пологофіл, и відтак революціонер на другий спосіб! и т. д. . . .

На всякий спосіб у 1848-ім р. Русинами даний був одвіт австрійському рядови ві всіх взглядах, бачиться, вдоволяющий; die Ruthenen називалися *das treueste Volk, die Tiroler des Ostens...* Австрійський ряд „благодѣтельствував“ галицько-руський нарід, знесши панщину, але дуже умірковано, — він далеко, щоб кривдив и властителів більших посіостей (Поляків), лишивши їм сервітут и пропінацию. Отворено трохи шкіл руских, котрі, позаяк панував тогді у Австрії клерикалізм, попали в руки духовенства, чим натурально галицькі патріоти зовсім були задоволені; осторожна адміністрація признала офіційальним письмом для руских шкіл церковне (кирилицю), бо громадянка, що зайшла була з Росії через Котляревського и Максимовича, видавалась австрійському начальству, як в впрочім и руско-уніятському, підозріною. Тим церковним письмом, або бодай правописом стала й писатися нова руска література. Галицькі літерати стали писати, як трафилось, перекладаючи свої гадки з німецької и латинської семінарщини, з польського на мову, котру кождий з них міг називати російською, рускою, малорускою, галицько-руською, и т. д., після вкусу и симпатії, але котра не подобала на жадну чоловічу мову. В галицьких виданнях „Зоря Галицька“, „Семейная бібліотека“, по недостатку свого матеріалу стали передруковувати и статті, вірші и оповідання, друковані в Росії. Етнографічне свояцтво, пам'ять о формулі 1848-ого р. и п. Шашкевичу, котрого имя стали шанувати яко отця літератури, рада п. Максимовича, все те було причиною, що передруковувано по більшій часті малоруске; але злучай и московські славянофільські ідеї, заходивші впрочім найбільше через Прагу, заносили в Галицькі видання и вірші Хомякова, а враз з ними и „Мичмана Поцѣлуева“ и т. д. Який-такій свідомий вибір зробити чи з російської чи з малорускої літератури Галицькі літерати не здужували. Один з них, більше нахилений до народного елементу, говорив ще в 1848-ім р. на зборах „Матиц“ о Шевченку, але в загалі сейже перед 1861—62 р. в Галичині був незнакомий: він за надто був „хлѣпский“ та и зовсім не для „всхідного Тиролю“ писатель. Що в російській літературі 40-их и 50-их років мож було вибрати також щось ліпшого від „Мичмана Поцѣлуева“ — розуміється само собою. Але російської літератури и до сеї пори не знають в Галичині, а старі єї літерати — ті й зовсім не могли

поняти інтересів російської літератури після Гоголевого періоду, тому що особливе від половини 40-их літ вона стала дуже відзначатися „хлопством“. Як зауважили були відносини галицьких видавців и літератів до російської и малорускої літератури, видно з того, що видавець „Семейно-і Бібліотеки“ п. Шехович друкував у себе оповідання Основяненка „Сердешна Оксана“ в великорускім перекладі. В найновішій часі п. Шехович зачав писати по польски (и по руски латинськими буквами — ред. Пр.).... Тоді відай крім *що* и *что*, *якъ* и *какъ*, Галицькі літерати не знали иншої ріжниць між великоруским и малоруским язиками: для них всё одно, чи в великорускій чи малорускій мові писати, було чистою мукою. Розуміється, їм хотілося сейчас зрівняти свою літературу з польською. Про народню просвіту, про гімназьяльну навіть, вони й не гадали: чей же для народа досить було й псалтиря, як казав Зубрицький, а гімназії тоді були німецькі... Галицьким літератам осталося писати розправи філологічні, філософічні, историчні, памфлети політично-національні, и конечно — не по хлопски ж їх писати. Як хто не міг знести муки перекладати свою мисль на роблений язик, той брався до німецького або навіть знов до польского. У инших явилася гадка звернутися просто до великоруского, — але тільки оден Зубрицький пішов тою дорогою и написав „Исторію Галическо-Русскаго Княжества“ (1852—1855) досить чисто по великоруски. В приватнім же и родиннім житю знов, після короткого періоду національного ентузіазму, цілком запацував польський язик и польска література.

Австрійська бюрократія, частина духовенства уніятского зачала неспокійно глядіти и на той розвій світської літератури в Галичині и на тую маленьку звязь її з Росією, яка проявлялася в передруках хочби й з малоросійского. Розуміється, що Поляки не залишили роздувати підозрівання бюрократії, и фраза, котра тоді була в ході у Поляків, що „Русин може бути тільки або Поляком або москалем“ стала вчасно впливати и на австрійську бюрократію. Офіціальна газета, Віденьський „Вѣстникъ“ зачав проводити гадку про окрему народність руску (рутенску), оддільну и від Малорусів, а не тільки від Росіяни. Гр. Голуховський загадав був знести в Галичині не тільки гражданку, але навіть и кирилицю, заміняючи її латинською азбукою на ческо-польський лад. Займався тим з гр. Голуховским враз и Чех Іречек, тоді урядник в міністерстві, опісля член міністерства гр. Гогенварта. В загалі Чехів було тоді багато в Галичині між урядниками и педагогами: вони з початку помагали германізації, а потім стали помагати колонізації. Впрочім

через опозицію літератів, особливе духовенства галицького, кирилиця була уратована...

1860—1863 рр. були літами, коли „нова“ Россія, після почину реформ, звернула на себе велику увагу за границею. Між иншими в той час одним з проявів „нової“ Росії було досить сильне розбудження малоруської історіографії (по російськи) и беллетристики (по малоруски). Тее розбудження відбилось и на Галиччині, куди проникли від того часу друковані в Петербурскій „Основи“ статті, вірші, розправи Костомарова, твори Шевченка, Куліша, М. Вовчка и т. д. з їх світським духом, з різким демократичним и тому антипольським и не дуже приязним бюрократизмови духом. Заложена в 1861 р. грішми Святоюрців газета „Слово“ стала явно висказувати українофільські пдеї, передруковувати статті з „Основи“ („Двѣ русскія народности“ и и.), хотя и з переробленням на свій язиковий лад, и навіть висказуватися симпатично за борбу Малороссиан з унією (се вже ж не за для симпатії з українофільством! — ред. Пр.). Заложена молодішим поколінням галицьких літератів тижнева газета „Вечерниці“ йшла еще дальше в тім напрямку. З тогдішних польських газет в Галиччині мож зробити багато витягів, котрі показують, як Поляки жалувались на тую українську хлопоманію, на московську „шизму“, під видом українізма розширювану в Галиччині. Доноси на Русинів из Львова в Відень, котрі вже передше були зачались, тепер еще збільшились: Віденській адміністрації доносили, що die ruthenische Literatur hat eine staatsgefährliche Richtung angenommen. Віденський „Вѣстникъ“ перестерігав галицьких літератів від „українського болота“, и ще ревнїйше став розвивати, наспротив малороссійської формули „Головної ради“ 1848 р., науку о окремішній 3-мільоновій галицько-руській народности, котрої не лише адміністративні, але и етнографічні границі лежать на р. Збруччї, відділяючій Галичину від російського Поділя — національности, котра не має нічого спільного з Українцями, що завжди супротивлялися унії и оказували непокірний демократичний дух. Діла стали так, що чи український чи російський напрямок приймала галицька література — вона зарівно видавалася Полякам „москалѣфільскою“ и „схизматичною“, а австрійській бюрократії — „сепаратистичною“, staatsgefährlich.

(Дальше буде.)

Холмські уніяти и „Московскіе Вѣдомости.“

В 54. нрі „Московскихъ Вѣдомостей“ напечатана дуже интересна и розумна стаття з powodu безпорядків, які були недавно в Холмській епархії царства Польского. „Пролита кров“, каже газета п. Каткова; „чисто-руский, покірний урядови народ, доказавши свою вірність у часи остатнього повстання польского, приведений до бунту; вороги Россиі обрадувані“.... И за тим обертається до поводів, з за которых випшла уся біда: кажуть, що унія у холмській епархії прийняла дуже багато латинства у свої обряди и що восточний обряд мусіли там очистити, бо навіть и папські були того вимогали. „Але“, каже московска газета, „по-за-як ми не приймаємо унії, не признаємо начальства папи и думаємо різно з римскою церквою у деяких догматичних питаннях, то для нас, членів православної церкви, для уряду, который її обороняє, не мають ніякого интересу обряди, яких держаться одпавши од нашої церкви частини нашего народа. В ділі віри сі люде стали нам чужими, и ми не маємо ніякої потреби мішатися у їх діла и наглядати чистоту їх обряду. Нехай турбується про се папа без помочи нашихъ военныхъ команд. Уніяти оддали свою душу Римови, и на що-ж нам мертве тіло їх обрядів.“ З політичної стороны, кажуть далі „Московскіе Вѣдомости“, держава мусить тільки глядіти, щоб у церкви уніятські не заходила польска мова замість рускої. Як тільки сѣго не ма, держава не має що робити з уніятскими церквами.—Але єпископ холмский Куземский навів державну власть на похибну дорогу. Він подав меморіал, що, мовляв, унія у Холмищині повертається на лад латинский, щоб потім народ руский спольщився.

Привівши дословний витяг з меморіалу єп. Куземского, „Моск. Вѣдомости“ говорять так: „Що уніятські храми стали більше або менше подібні до латинских, се не має для нас ніякого интересу, и ми не знаємо, од чого преосвященный Куземский зве уніятську церков рускою. Сам же він нагадує, що уніяти належать до одної з латинянами римської церкви. Нам здається, що не ма нічого дивного, що приклонники римської церкви усвоюють собі римські обряди, и урядови тут входить нічого... Урядови не ма діла до того, якого письма ікони поставлені у тому, чи у другому храму уніятському. В уніятских храмах, як би вони не були устроєні, тільки мова мусить бути рускою. Ось погляд, який пристойть державі. Як скоро народність руска забезпечена од політичної польської пропаганди, то и латино-польске міссіонерство, про которе пише єп. Куземский,

тратить свою силу, бо зникає інтерес польської партії латинізувати уніятів. Для Роснії навіть було б не без користі, щоб римско-католицький, але руский люд послужив живим посередником и примиряючою звязкою між польским людом, ёму одновірним, и руским, однокровним. Холмска епархіяльна консисторія и краєвий ряд зрозумів діло инакше. Вони підняли війну против органів та дзвінків и стали ревнио строїти в уніятських церквах глухі иконостаси з царскими воротами — и злучилось те, що бачимо тепер. Як буває завсїгди, гоненнє породило фанатизм. Переслідування органів зробило органолатрію. Народ смирний, котрий, яко корінний руский, міг вважати себе у своїй релігійній свободі забезпеченим, попавсь у стан бунтівників....“

Звертаємо увагу „Слова“ и инших хвалителів еп. Куземского и Попеля и місні галицких ревнителів чистоти восточного обряду у Холмщині на сю статтю „Московскихъ Вѣдомостей.“ Се не хто инший так показує їх шкодливість для народу и держави, як п. Катков, до которого вони так лестяться.

Перегляд політичний.

Засідання Ради державної. На засіданню з 20. Лютого вибрано комісію з 36 членів для рядових внесків о реформі податків; из Галицких послів входять в неї 3 Поляки и о. Юзичинский. Відтак приступлено до розправ о знесенню газетового степля. Комісія, вибрана до розсмотрення дотичного внеску п. Фукса, предложила цілковите знесенне степля від календарів и газет. За внеском комісії, т. є. за знесеннем степля промовляли горячо, крім декотрих німецьких лібералів з клуба поступового, також Чехи (з Моравії) и Словінці, підносячи яко користи знесення можливість більшого просвічування простого народа, задля чого Славяне з радістю сей закон приймуть, а дальше більший розвій провінціоноальної пресси, именно народніх органів, котрі до 35% (brutto) мусять оплачувати державі. На внесенне демократа Кронаветтер голосовано поименно и — проєкт комісії, против котрого освідчилось міністерство, 129 голосами против 114 відкинено. Против знесення степля а за міністерством голосувала між иншими польска партія Земляковского (польські федералісти, а також оо. Качала и Наумович в часі голосування вийшли з сали) и — наші Рутено-Русские, котрі знов, як при голосуванню

над 80-мільоновою позичкою, перехилили пооду на сторону міністерства, хотя до послідній хвилі надіялося, що будуть голосувати противно. Против міністерства а за знесеннем голосували Німці з клуба поступового и демократи, Славяне-федералісти и партія Гогенварта. Пресса Віденьська задля такого результату була дуже розлючена на Раду державну а особливо на міністерство; домагалася навіть уступлення міністра фінансів.

На засіданню з 23. Лютого був на дневнім порядку внесок п. Фореггера о ревізії уставу прасового, котрий домагається, щоб в законі ясно було висказано, коли має ся конфіскувати газету, и щоби на злучай неоправдані конфіскати, котра тепер зависить тільки від ряду и єсть чистою поліційною мірою без границь, застережено було винагородження шкоди. Внесок сей передано окремій комісії з 9 членів; тільки міністри — не всі — голосували против. — Горячу дискуссию викликав на тім самім засіданню внесок демократи Штайдля о знесенню консумційного податку в замкнених містах. Комісія бюджетова, пересмотрюювавши сей внесок, внесла відступити его міністру фінансів з завізванням, щоби постарався о управильнення, зглядно обниження а тільки що до декотрих предметів о цілковите знесення консумційного податку. П. Штайдель и демократи тим не були задоволені и виступали з острими бесідами, що „для підтримання поодиноких підприємств найшлося 80 мільонів, а для знесення стемплів від газет не стало средств“ и т. п.

На засіданню з 28. Лютого прийшло під нараду справоздання легітимацийної комісії що до вибору о. Павликова, котрий одержав сертифікат від намістника краевого, помімо що ц. к. комісар рядовий розпорядив був тісніший вибір, при котрім більшість голосів отримав ц. к. суддя повітовий Фр. Лукасевич (Поляк). Комісія вносить узнати вибір крл. о. Павликова важним, по причині, що о. Павликов вже при першім голосованню одержав абсолютну більшість голосів, отже ж не належало приступати до тіснішого вибору. Після довгих дебат, в котрих из сторони Рутено-Русских забирали голос пп. Геровский и Ковальский, из сторони Поляків Грохольский и др. Юліян Черкавский, комітат приняла внесення легітимацийної комісії и узнала вибір о. Павликова важним. Найцікавішою, але не конче щасливою була промова п. Ю. Черкавского, котрий виступив в роли Русина и говорив о панславистичних и російських агітаціях в Галичині, в доказ чого між іншими наводив, що о. Павликов властиве називається Павлик (дійсно и деякі виборці голосували на тее имя), але змінив своє

имя, щоб зробити его подібним до имен Горчаков, Суваров и т. д. Се відпирав в своїй річі п. Ковальський, заявляючи, що крил. о. Павликов вже в своїй метриці записаний Павликов, а не Павлик.— На тім самім засіданні прийнято внесення комісії петиційної, щоби ціле міністерство а особливо міністерство торгівлі внісало у міністерства (спільного) війни відіни в офертах, розписуваних в цілі забезпечення доставки мундурів и інших потреб для війська, на користь дрібнішого промислу.

На засіданні з 4. Марця відчитано одвіт ческих декларантів (и 1 Моравского, гр. Белькреді) на завізвання президента комнати послів д-ра Рехбауера, щоби явилися в Раді державній. Чехи покликуються на своє попереднє заявленне (з 23. Падол. 1873), котре тільки повторяють и на ново потверджують, задля того, що комната послів ані не узвгяднула наведених ними поводів ані винінок, під якими вони об'явились склонними до правно-політичної угоди. Комната відкинула внесок начальника моравских декларантів дра Пражака, щоби заявленне ческих послів поручити окремії комісії до розсмотру, и рішила їх посольські мандати узнати неважними. — Відтак раджено над знесенням консумційного податку. Помимо горячої промови демократів Кронаветтера и Штайдія за знесенням, комната їх внесок відкинула. Мусимо тут зробити увагу, що маленька партійка демократів, хотя часто висмівана псевдо-ліберальною партією буржуазною, ревню и не без таланту боронить справ простого народа, именно міського; бажати б тільки, щоби послі, вибрані сільским народом руским, з такою ревністю справ сільского народа боронили.

Дня 5. с. м. зачалися в комнаті послів Ради державної дебати над проєктами рядовими до законів конфессійних. Справозданне о них помістимо в найближшому нрі.

Ізда Е. В. Цісаря до Росії, хотя уже давно як відбулася (цісар вніхав 11. Лютого, а приїхав 27. Лютого), достарчає все еще багато матеріалу ріжним часописям до всіяких політичних комбінацій. Безперечно ся ізда має и свою політичну вагу, як видко вже й з того, що з Е. Величеством Цісарем ізділи и гр. Андраши, барон Бравн, шеф секції Гоффманн и и. Не без політичного характеру були и тоасти, внесені монархами на великім обіді в Петербурзі. Імператор Росії в своїм тоасті між иншими сказав, що в приязни обох цісарів з цісарем Вільгельмом и королевою Вікторією видить запевнення спокою в Европі. До 22. Лютого пробував цісар в Петербурзі, як найторжественнійше гощений; відтак вніхав до Москви. На увагу заслугує передова стаття

„Московских Вѣдомостей“, посвящена сему приїздові, в котрій між иншими сказано: „Ізда ся є знаменем мира и добрих взаємин на тепер и опісля. Россія не бажає ані потребує розширення своїх западних границь. Загальна славянська держава є політичною мрією, о котрій поважно не можна й думати... Ніколи, навіть в хвилях найбільшого охолодження взаємин и в хвилях непорозумінь, які були між обома державами, ніколи російські помисли не дотикались прав Габсбурскої династії, не шукали приязни з жадною партією „измінників“, сли такі були коли в краях Австрії... Наші симпатії ніколи не мали політичного характеру, ніколи не годились з заборчими мріями.“ Помимо сих слів газети, котра до недавня найнеприятнійше виступала против Австрії, „Слово“, наводячи різні комбінації політичні, які роблять часописи по поводу тої їзди, згадує таку комбінацію, котру воно чуло, що Е. В. цісар Австрії умовився з Е. В. цісарем Росії о заміну рускої часті Галичини за Варшавську область! — Крім політики пересправлювано и о улекшенню взаємин торговельних; ближші переговори об тім мали небавком зачатися в Петербурзі. Розуміється, що також з обіх сторін роздано много орденів и т. п.

НОВИНКИ.

— Тринадцяті роковини смерті Тараса Шевченка. Як за давніших літ, так и сего року святкували Львівські Русини роковини смерті Тараса Шевченка (9. лат. Марця) музикально-декламаторским вечером. Кошти и захід уладження сього вечера взяли сим разом на себе наші товариства „Просвіта“ и нове товариство „имени Тараса Шевченка“, а яко відпоручник їх заявляє устроєнням вечера проф. Нат. Вахнянин. Як давнійше так и сего року удаванося до комісії Народного Дому о відступленне салі, котра власне тогді була не занята и стояла цілком без ужитку; однак предсідатель „управляющего совіта“ крил. о. Куличинский одвітив, що він таким демонстраціям (!!!) противниї (о. Куличинский, святоюрєць раг excellence, котрого поручаємо нашим повістярям, щоб яко тип святоюрця передали єго й будущині, турєє, здається, ще все про блаженні часи Бахівщини); коли ж удалося письменно до „управляющего совіта“, сей не „благоизволил“ навіть увідомити о своїм рішенню. Сей факт нехай буде наукою для тих добродушних людей из нашої партії, котрі все єще гадають о якійсь згоді: Святоюрці радо приймали, коли їм народовці помогли уладити вечер в 25-літній ювілей пановання Е. В. цісаря, и при другій тяжкій нагоді знов готові запросити до участя, але з овоєї сторони навіть на оден вечер салі не хотять відступити.

Отже ж музикально-декляматорський вечір відбувся в великій ра-тушеній салі, котра битком була заповнена. Поміж гістьми зауважали-смо намістника Галичини, маршалка сойму: краєвого и и. знаменитости. Було також немало священників з околиць Львова. Вечір розпочався вступною річчю п. Б., у котрій (вирочім сильно ц. к. поліцією обріза-ний) виводиться, чому ми пам'ять Шевченка так як ні кого иншого свят-куємо. Відтак по програмови виконала оркестра полку бар. Яблонського увертуру з „Семіраміди“, а за тим відспівав п. Н. Вахнянин арію з опери „Купало“ своєї власної композиції. Коли давнішче знали-смо п. Вахня-нина як знаменитого співака, від 2—3 літ пізнаємо его и яко дарови-того композитора; поодинокі частини з опери „Купало“, котрі при рі-жних нагодах чули-смо, побуджують нас висказати бажання, щоб могла ся опера як найскорше ціла бути виготовлена и представлена. По тій арії відіграли на двох фортепіанях пп. Іосиф Вагнер и Стан. Скибінський три прелюдіи Н. С. Баха. П. Скибінський знаний вже давнішче у Львові артист, котрого гра відзначається особливо великим спокоєм, певністю и знаменитою технікою; противно ж гра п. Вагнера, молодого, недавно у Львові пробуваючого артиста, відзначається силою и огнем. Мусимо додати, що п. Вагнер єсть родом Українець (з Василькова у Київській губернії) и говорить дуже красно рускою мовою. — Дуже мило було прийнятий публікою и 2 рази повторений сольовий квартет на мужескі голоси Юл. Оттона „Тиха ніч“, виконаний панами Цетвінським, Но-вотним, Вахнянином и Прогаскою. Відтак п. Скибінський відіграв „кон-церт С-дур“ И. Мошелеса на фортепіані з супроводом оркестри. Після того п. Вол. Шухевич виголосив балладу Т. Шевченка „Причинна“; трудна ся деклямація віддана була зовсім відповідно. Вечір закінчило „дуо на 2 фортепіани оп. 128“ Ф. Калькбрєннера, виконане п. І. Вагне-ром и Стан. Скибінським. — Що до артистичного виконання сей вечір пере-висшас може всі инші, які коли в пам'ять Т. Шевченка були у Львові устроєні; мусимо однако висказати наше бажання, щоб на таких вечерах менше було продукцій Бахів, Мошелесів и т. д. — котрі на якім небудь концерті можна чути —, а більше нашого, Лисенків, Рудців и и.; дальше щоби музикальна часть, зрозуміла докладнішче почати лиш для знатоків, була трохи обмежена, а за те розширена часть вокальна и де-кляматорска; щоби в загалі не так дбати о виставність, як о те, щоб більше було чогось для серця и духа руского, для піднесення народного чувства. — В павзах між поодинокими продукціями відчитувано теле-грами, котрих по поводу того вечера надійшло из всіх сторін, де Ру-сини проживають, 16 (деякі спізнившись надійшли аж на другий день), именно: 1 від молодєжи Бережанської, 1 від молодєжи Тернопільської, 2 з Самбора: від гімназійальної молодєжи и від Самбірських Русинів; 1 від Перемиської молодєжи; 2 з Станіславова від тамошньої молодєжи (котра надіється, що з заложеннем друкарні товариства имени Шевченка настане нова доба народного життя и літератури) и від пп. Льва Шан-ковського, 2 Целевичів, Лугового, Ничая, Ружицкого, Желехівського, Про-копчиця, Заячківського и Бучинського; 1 від Рогатинських Русинів, 1 від товариства „Поміч“ в Підгайцях; 2 з Черновець від молодєжи и від Русинів Черновецьких, 1 від Русинів в Садагурі, 1 від Краківських Ру-синів, 2 з Відня від товаришів Січі и від питомців Віденських, 1 з Цу-

риха від Руского Кружка. Листовно також надійшли привіти від братів Українців.

— **Загальні збори Рускої Бесіди у Львові** відбулися дня 13. с. м. Из справоздання за минувший рік 1873 замічаємо, що членів має Руска Бесіда 70 (до 30 бо бувших членів то з причини перенесення из Львова виступили, то задля неточного виповнювання обов'язків виділ вичеркнув). До нового виділу вибрані: др. Володислав Сроковський, секретар ц. к. прокуратурії скарбу; др. Корнило Сушкевич, секретар ц. к. прокуратурії скарбу; Максим Любович, директор помісничих урядів ц. к. крайової дирекції скарбу; Теофіл Мерунович, комісар в ц. к. намісництві; Изидор Громницький, учитель гімназійальний; Богдан Пюрко, учитель гімназійальний; Володимир Гузар, авскульптант судовий; Петро Лінинський, практикант судовий; Володимир Шухевич, кандидат на учителя гімназ. Контролером рахунків вибрав загальний збір п. Уляна Медвецького, професора академії технічної. — Ново вибраний виділ опісля уконституювався так, що вибрав з поміж себе головою дра Сроковського, заступником головою дра Сушкевича, господарем п. Громницького, а секретарем о. Пюрка. — *З 1. лат. Цвітня переноситься Руска Бесіда, а враз и канцелярія Провіти, на ул. Підвалле нр. 7. в кам'яниці наріжній напроти Волоскої церкви.*

— **Судова пересправа з претвердим Русским в польськїм азиці.** Дня 24. Лютого ставав перед судом крайнім у Львові оден з корпфеїв наших Рутено-Русских, о. І. Пелех, парох з Мацошина, обжалований о скалшованне книги метрикальної. Суд узнав его невинним, однак ц. к. прокуратурія застерегла собі рекурс до вищої инстанції. На особлившу увагу заслугує, що наконецна пересправа з о. І. Пелехом, бувшим послом сойму крайового etc. etc., велася за его волею не в рускїм, але в польськїм азиці, помимо того, що и судді и ц. к. прокуратор руский язык знають и нераз вже на нїм вели пересправи.

— **Для дружнього Лихваря** зложили ви. пп.: Мих. Дпмет 30 зр., др. Корн. Сушкевич 5 зр., Мел. Бучинський 1 зр., Инп. Коцовський, ученик VIII. кл. гімн. в Бережанах, 50 кр.; ученики Перемискі: Негребський, Козій, Мазікевич по 1 зр. 50 кр., Копис 50 кр., а пиші дрібними датками 3 зр., разом 8 зр.; Ив. Літоровський 25 кр., Арсенич и П. К. по 10 кр., на надзвичайнім загальнім зборі зібрано 88 кр.

Витяг из протоколу засідань товариства „Провіта“, почавши від 1. січня 1874.

I. засіданє з дня 3. січня 1874.

Присутні члени: др. Ом. Огоновський, проф. Романчук, инженер Барановський, проф. Партицкий, др. Корн. Сушкевич, проф. Желехівський, проф. Вахнянин (секретар).

Принято до відомости, що п. В. Д. Черкасов, видавши в Петербурзі в мові великорускій буквар під заголовком „Наглядная азбука для обученія грамотѣ“ з рисунками в тексті, переслав письмо своє до виділу товариства „Провіта“ враз з тою книжочкою, просячи, щоби хто з-по-між галицких Русинів схотів зайняти-сь приспособленем

того букваря до язика мало-руского. Автор обов'язуєся ремунерувати працю такого перекладу и бере на себе виданє сього діла. Відтак ухвалив виділ товариства, помістити в „Правді“ зазив до земляків особливо-ж до писателів руских, щоб хто з них зволив зайняти-сь тим приспособленєм букваря велико-руского до нашої мови.

II. засіданє з дня 24. Січня.

Притомні члени: др. Ом. Огоновский, сов. Ильницький, др. Ганкевич, проф. Романчук, проф. Бічай, проф. Желехівський, инжин. Барановский, др. Сушкевич, проф. Вахнянин.

1. Принято в члени товариства „Читальню громадську“ в Денисові.
2. На прошенє пп. семінаристів руских у Львові, щоби Просвіта закупила популярні книжочки ческі и польські для бібліотеки товариства, в цілі припоровлення содержания сих книжочок для потреб нашого народа, рішено поданий пп. семінаристами спис вручити до перегляду др. Ом. Огоновскому. Огоновский перегляне той спис и рішить, котрі книжки канцелярія Просвіти має закупити.
3. Рішено обходити пам'ять смерті Т. Шевченка вечером декламаторско-музикальним. Урядженє поручено проф. Вахнянину.
4. На прошенє отця Омеляна Левицкого, пароха в Тартакові, щоби товариство брацтву церковному дало в розпродаж книжки, видані Просвітою, з відповідним рабатою, котрий має обернутись на будованє мурованої церкви тамже, — рішено прихилитися в цілости до прошеня, призволяючи двадцять пять (25)% рабату. Книжки мають ся вислати за реверсом отцю Омеляну Левицкому.
5. Рішено передати до друку Мінералогію проф. Верхратского и Граматіку німецьку проф. Калужняцкого.
6. Рішено, щоби др. Ом. Огоновский перенисав ся з редакцією „Conversations-Lexicon-a“ Майера в справі исправлення тамже дат исторично-літературних о Русинах.

III. засіданє з дня 12. лютого.

Притомні члени: др. Ом. Огоновский, проф. Романчук, др. Ганкевич, проф. Бічай, проф. Желехівський, проф. Партицкий, проф. Вахнянин.

1. Рішено, вислати всеч. Іосифу Вітошинському для Читальні в Денисові, почта Городище, по одному примірникови з усіх популярних книжок, виданих Просвітою.
2. Рішено прийняти всеч. Михайла Торбу, священника в Черняхівцях, и всеч. Николая Темницького, адміністратора парохії Лосяч, в члени товариства.
3. Рішено просити редакцію „Сіона“ о поміщенє оповістки, які книжки находять ся в канцелярії товариства до розпродажи.
4. Рішено закупити до бібліотеки товариства популярні книжки для ужитку п. п. семинаристів, ведля залученого спису (гляд. засід. з 24/1 ч. 2.).

5. Рішено до Справоздання о ділах Просвіти, котре небавком має ся печатати, подати відомости аж до найновішого часу.

IV. засіданє з дня 21. лютого.

Присутні члени: др. Ом. Огоновский, проф. Партицкий, проф. Бічай, проф. Романчук, проф. Савіцкий, др. Ганкевич, инжин. Барановский.

1. П. Барановский предкладає працю проф. Бічая „Практична наука о господарстві сельскім, II. часть“, и вносить, щоби Виділ приділив її референтам до оціненя и зданя справи, чи товариство Просвіта се діло своїм накладом видати може. — Принято и приділено до реферату п. п. Барановському и Савіцкому з порученєм, щоб на однім із найблизших засідань справу здали.
2. Ухвалено запросити о. Головацкого, пароха з Кавского, щоб розпродажею книжок Просвіти у своїх сторонах заняв ся. Поручено сю переписку проф. Партицкому.
3. На внесок п. Партицкого поручено надзір магазину книжок популярних проф. Бічаю, книжок шкільних др. Ганкевичови, а комісових (чужих) проф. Савіцкому.
4. На внесок проф. Партицкого ухвалено, щоб обрахунок з канцелярією робили економы и передавали гроші каснерови.
5. Проф. Романчук вносить, поручити проф. Партицкому, каснерови и економам, щоб утворивши комісією урядили уліпшеня адміністраційні. Внесок сей принято.

V. засіданє з дня 28. лютого.

Притомні члени: голова Ив. Федорович, др. Ом. Огоновский, инж. Барановский, проф. Бічай, др. Ганкевич, проф. Желехівский, проф. Романчук, проф. Вахнянин.

1. П. Барановский здає справу з порученого ему дільця п. Бічая „Практична наука о господарстві сельскім.“ Критик є зовсім задоволений. Марускрипт передасть п. Бічай до перегляду проф. Савіцкому.
2. Др. Ом. Огоновский дає до відомости освідчене п. Ом. Дейніцкого, що тойже из ремунаций, котрі одержить в цілости за свої учебники гімназіяльні, відступати буде третю часть єї на ціли народні. Виділ приймає се освідчене з подякою.
3. Проф. Вахнянин відчитав письмо „Руского кружка“ з Цюриха до Просвіти, в котрім сей именує товариство своїм членом надзвичайним. Виділ рішає подякувати Кружкови письменно. Поручено се секретареві проф. Вахнянинови.
4. Вахнянин предкладає плян устроєня вечера Шевченка. Плян принято.
5. Проф. Романчук вносить, щоби увійти в пересправи з комісією Дому Народного в справі відступлення салі Дому Народного на вечір Шевченка. Поручено сю пересправу проф. Романчукови и Желехівському.

VI. засіданє з дня 7. марта.

Присутні члени: Голова **Ив. Федорович**, др. **Ож. Огоновский**, сов. **Ильницький**, проф. **Бічай**, проф. **Желехівський**, пнжпн. **Барановський**, др. **Ганкевич**, проф. **Савіцький**.

1. П. совітн. **Ильницький** вносить, щобн взглядом ремуерації шкільних книжок виділ Товариства безпосередно до ц. к. Міністерства удав ся. Принято.
2. Проф. **Савіцький** здає справу з переданої єму рукописи дїльця проф. **Бічай** о господарстві, и вносить, щоб віддати єго назад п. **Бічасви** за-для доповнення деяких конечних уступів, и ради упорядкованя цілої рукописи.
3. На прошенє всєч. отця **Чировского** прийнято читальню громадску в **Купчинцях**, почта **Городище**, в члени Товариства.
4. Голова відас до архіву товариства копію листу до Міністерства угорского, писаного взглядом видавництва товариства.
5. Принято всєч. отця **Левіцкого** з **Тартакова** в звичайні члени товариства.
6. П. **Барановский** просить, щобн з причини, що він на довгий час из **Львова** внізджає, на єго місци поставити кассиєра. Рішено, просити др. **Сушкевича**, щоб занявся ведєнем дїл кассових на час неприсутности п. **Барановского**; також ухвалєно, на місце контролора, котрим до тепер був др. **Сушкевич**, упросити проф. **Савіцкого**.
7. По-за-як наша публіка о діланнях **Просвіти** не має відомости, вносить п. **Партицкий**, щобн місячно подавати справозданє дотичнє в журналі „**Правда**.“ Принято и поручєно єю справу др. **Ож. Огоновскому**.
8. Принято до відомости, що п. совіт. **Ильницький** манускрипт свій „**Фізика популярна**“ дарує **Просвіті**, за що Виділ єму подяку складає.

ПОДЯКОВАНЬЕ.

Нєпошадна смєрть забрала нам дорогу дитину и сєстру *Ярославу*, упокоївшує по тяжкій недужі в 15. році житя свого. — Діткені так великою и безповоротною стратою, погружені в печали, дякуємо прилюдно **В. Пр. ОО. Лопатницькому**, **Рейтаровскому**, **Бачиньскому**, **Ткачунькови**, **Дру Левіцкому** и всім пн. питомцям за їх труди, що зводили до торжєственнійшого обходу похоронного причинитися. Дякуємо всім **Панєтву** приєсєтвуючим на похороні яко и всім **Панам**, котрі, не лїкаючись єлоти, на раменах своїх віднесли тіло дорогої **Ярослави** аж на місце вічного єну.

Яко сироти не зможемо инакше відвдїтитися всім згаданим добродіям, як лишє спєси-Біг! Вам **ВПр.** Отці и Вам, **Єсєтнє Панєство**, що не забули-єте на сироту біднїу и в так молодєнькїм віку згаду **Ярославу**!

Львів дня 20. Марца 1874.

Теофіл Лудкевич
з дітьми.

Одвічалїний редактор: **Др. Олександр Огоновский.**

З друкарні товариства писем „**Шевченка**.“ — Під зорданом **Фр. Сарніцкого**.